

**DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER BİLİM DALI**

**ORTAOKUL HUKUK VE ADALET DERSİNİN
ÖĞRENCİLERDEKİ HUKUK BİLİNCİNİ GELİŞTİRMEYE
ETKİSİ**

Adil Halid ALICI

Doktora Tezi

Kütahya, 2015

**DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER BİLİM DALI**

**ORTAOKUL HUKUK VE ADALET DERSİNİN
ÖĞRENCİLERDEKİ HUKUK BİLİNCİNİ GELİŞTİRMEYE
ETKİSİ**

Adil Halid ALICI

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Nureddin VAN**

Kütahya, 2015

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “Ortaokul Hukuk Ve Adalet Dersinin Öğrencilerdeki Hukuk Bilincini Geliřtirmeye Etkisi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlāk ve geleneklere aykırı dūřecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gōsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14 / 05 / 2015

Adil Halid ALICI

Kabul ve Onay

Adil Halid ALICI'nın hazırladığı “Ortaokul Hukuk Ve Adalet Dersinin Öğrencilerdeki Hukuk Bilincini Geliştirmeye Etkisi” başlıklı Doktora tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

14 / 05 /2015

Yrd. Doç. Dr. Nureddin VAN (Danışman)

Doç. Dr. Sinan YÖRÜK

Yrd. Doç. Dr. Mehmet UYGUN

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ADIGÜZELLİ

Doç. Dr. Baykal BİÇER
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Önsöz

Toplumların varlığı için eğitim olmazsa olmazlardandır. Eğitim kurumları ise bunun lokomotif olması açısından çok önemlidir. Toplumlar inançlarını, düşüncelerini, değer yargılarını ve diğer davranışsal beklentilerini yeni kuşaklara eğitim yoluyla aktarırlar. Eğitim, bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, toplumun sürekliliğini ve gelişimini sağlayacak ölçüde ve nitelikte değer üretme, var olan değerlerin kaybolmasını önleme, eski ve yeni değerlerin dağılmasını önleme ve bunların birbirleriyle ilişkilendirme sorumluluğunu da taşımaktadır (Varış, 1998).

Anayasada devletin temel amaç ve görevleri “.....kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” (T.C. Anayasası, Madde 5) şeklinde ifade edilmiştir. Hukuk devleti, hukuk kurallarının ön planda olduğu, adalet duygusuna dayanan bir olgudur. Bu olgunun bireyler düzeyinde yaşatılabilmesi ancak hukuk bilincinin bireylere kazandırılmasıyla mümkündür. Devlet bu bilinci eğitim kurumları ve öğretim programları ile yerine getirmeye çalışır. Bu amaçla milli eğitim sistemi içindeki ders ve üniteler hukuk ve adalet bilincini yerleştirmek ve zenginleştirmek boyutunda ele alınır.

Bu araştırmada ortaokul 7. Sınıflarda okutulan Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilincine etkisi öğrenci görüşlerine göre incelenmiştir. Yapılan çalışma ile bu dersin öğrenciler üzerindeki hukuk bilincini geliştirip geliştirmediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Teşekkür

Tez çalışmam süresinde her konuda desteklerini esirgemeyen değerli eşime ve çocuklarıma çok teşekkürü ederim.

Tezimin hazırlanmasında bana çok değerli katkılarıyla rehberlik yapan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nureddin VAN hocama, bu çalışmama fikirleriyle katkı sağlayan çok değerli tez izleme kurulu üyeleri Yrd. Doç. Dr. Mehmet UYGUN ve Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY' a teşekkürlerimi arz ederim.

Adil Halid ALICI

İçindekiler

Önsöz.....	iii
Teşekkür.....	iv
İçindekiler.....	v
Şekiller Dizini.....	vii
Tablolar Dizini.....	viii
Kısaltmalar.....	x
Özet.....	xi
Abstract.....	xii
Birinci Bölüm	
Giriş.....	1
Problem Durumu.....	1
Problem Cümlesi.....	7
Araştırmanın Amacı.....	7
Araştırmanın Önemi.....	7
Araştırmanın Varsayımları.....	8
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	8
Kavramsal Çerçeve.....	8
Hak kavramı.....	9
Hakların sınıflandırılması.....	10
Eşitlik ilkesi.....	10
Adalet kavramı.....	11
Hukuk devleti.....	13
Sosyal hayatı düzenleyen kurallar.....	13
Hukuk kavramının tanıtımı ve mahiyeti.....	14
Hukukun gerekliliği.....	15
Hukukun kaynakları.....	15
Hukukun dalları.....	19
Hukukun fonksiyonları.....	20
Hukuk eğitiminin tarihsel sürecine bakış.....	25
Sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dallarında hukuk öğretimi temelleri.....	31
Küreselleşmenin eğitim-hukuk-adalet sistemlerine yansımaları.....	32
Hukuk ve adalet eğitiminin eğitim ve gelişim psikolojisi açısından değerlendirilmesi.....	33
İlkokul ve ortaokul ders çizelgeleri düzeyinde sosyal bilimler öğretimi perspektifi.....	34
Hukuk ve adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilinci oluşturmada öğretmenin görev ve sorumlulukları.....	36
Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının oluşturulma sürecine bakış.....	37

Hukuk ve Adalet dersinin hedef ve amaçları	38
Dersin yapısı ve uygulanma aşamasının irdelenmesi.....	41
Hukuk ve Adalet dersinin ölçme ve değerlendirme boyutunun değerlendirilmesi	41
Hukuk ve Adalet dersi üniteleri kapsamında kazandırılması istenen yeterlilikler	42
Hukuk ve adalet öğretim programında hukuk bilinci geliştirmeye ilişkin öğrenme alanları ve kazanımları	43
Üniteler bazında açıklanması istenen kavramlar	47
İkinci Bölüm	
Yöntem	50
Araştırmanın Modeli	50
Veri Toplama Araçları.....	51
Nicel veri toplama aracı.....	51
Nitel veri toplama aracı	54
Verilerin Toplanması.....	54
Evren ve Örneklem.....	54
Verilerin Analizi	55
Üçüncü Bölüm	
Bulgular ve Yorum.....	56
Nicel Verilere İlişkin Bulgular	56
Nitel Verilere İlişkin Bulgular	72
Dördüncü Bölüm	
Tartışma, Sonuç ve Öneriler	76
Tartışma	76
Sonuç	77
Öneriler	79
Kaynakça.....	80
Ekler	87

Şekiller Dizini

Şekil 1. Hakların Sınıflandırılması	10
Şekil 2. Hukukun Kaynakları	19
Şekil 3. Hukukun Dalları	20

Tablolar Dizini

Tablo 1 İlkokullar ve Ortaokullar Haftalık Ders Çizelgesi	35
Tablo 2 Hukuk ve adalet dersi Üniteleri Kapsamında Kazandırılması İstenen Yeterlilikler	42
Tablo 3 Toplumsal Düzen ve Hukuk Ünitesi.....	44
Tablo 4 Hukuk ve adalet İle İlgili Temel Kavramlar Ünitesi	45
Tablo 5 Adaletin Sağlanmasında Hukukun Yeri Ünitesi Kazanımları	45
Tablo 6 Anlaşmazlıkların Çözümü ve Adaletin Sağlanması İçin Çalışan Kişiler ve Kurumlar Ünitesi'nin Kazanımları.....	46
Tablo 7 Adalet Duygusu ve Toplumsal Yaşam Ünitesi Kazanımları	46
Tablo 8 Üniteler Bazında Açıklanması İstenen Kavramlar	47
Tablo 9 Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Güvenirlilik ve Geçerlilik. .51	
Tablo 10 Hukuk Davranış Ölçeği Güvenirlilik ve Geçerlilik.	52
Tablo 11 Evren Hakkında Bilgi.	55
Tablo 12 Cinsiyete İlişkin Bulgular	56
Tablo 13 Anne Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular.....	56
Tablo 14 Baba Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular	57
Tablo 15 Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler ...	57
Tablo 16 Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Kolmogorov - Smirnov Testi Sonuçları.....	59
Tablo 17 Cinsiyet ve Hukuka Güven Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi.....	59
Tablo 18 Cinsiyet ve Hukuka İlgi Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi	60
Tablo 19 Cinsiyet ve Hukuki Sorumluluk Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi	60
Tablo 20 Cinsiyet ve Hukuki Yaptırım Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi.....	61
Tablo 21 Anne Eğitim Durumu ve Hukuka Güven Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	61
Tablo 22 Anne Eğitim Durumu ve Hukuka İlgi Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	62
Tablo 23 Anne Eğitim Durumu ve Hukuki Sorumluluk Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	62
Tablo 24 Anne Eğitim Durumu ve Hukuki Yaptırım Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	63

Tablo 25 Baba Eğitim Durumu ve Hukuka Güven Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	63
Tablo 26 Baba Eğitim Durumu ve Hukuka İlgi Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	64
Tablo 27 Baba Eğitim Durumu ve Hukuki Sorumluluk Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	64
Tablo 28 Baba Eğitim Durumu ve Hukuki Yaptırım Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	65
Tablo 29 Hukuk Davranış Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler	65
Tablo 30 Hukuk Davranış Ölçeği Kolmogorov - Smirnov Testi Sonuçları.....	67
Tablo 31 Cinsiyet ve Hukuku Uygulama Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi..	67
Tablo 32 Cinsiyet ve Günlük Hayatla İlişkilendirme Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi.....	68
Tablo 33 Cinsiyet ve Kuralsızlık Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi.....	68
Tablo 34 Anne Eğitim Durumu ve Hukuku Uygulama Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	69
Tablo 35 Anne Eğitim Durumu ve Günlük Hayatla İlişkilendirme Algısı İlişkisi Kruskal H Testi	69
Tablo 36 Anne Eğitim Durumu ve Kuralsızlık Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	70
Tablo 37 Baba Eğitim Durumu ve Hukuku Uygulama Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	70
Tablo 38 Baba Eğitim Durumu ve Günlük Hayatla İlişkilendirme Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	71
Tablo 39 Baba Eğitim Durumu ve Kuralsızlık Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi.....	71
Tablo 40 Yaşanılan Çevreye Karşı Olan Duyarlılıklarda Değişme	72
Tablo 41 Devlete Karşı Olan Duyarlılıklarda Değişme	73
Tablo 42 Evde Sorumluluklarını Yerine Getirme Davranışları	74
Tablo 43 Hukuk Kurallarına Uyuma Konusundaki Düşünceler	74

Kisaltmalar

KN	: Kanun Numarası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NCSS	: Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies)
SBS	: Seviye Belirleme Sınavı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEOG	: Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş
T.y.	: Tarih Yok
Yy	: Yüz Yıl

Özet

Ortaokul Hukuk ve Adalet Dersinin Öğrencilerdeki Hukuk Bilincini Geliştirmeye Etkisi

Bu araştırmanın amacı, ortaokullarda sosyal bilimler alanında seçmeli olarak okutulması amaçlanan Hukuk ve Adalet dersinin hukuk bilincini geliştirmeye etkisi öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre belirlemektir. Şu ana kadar Türkiye’de, Ortaokul 6 ve 7. sınıflarda seçmeli okutulan bu dersin gelişimini inceleyen kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Araştırma bu açıdan önemini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında, Ortaokul Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilincini geliştirmeye etkisi, öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre incelenmiştir. Bunun için betimsel tarama modeli ve nitel araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır. Öğrencilere uygulanan ölçek ve doldurtulan kişisel bilgi formlarının yanı sıra Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği ve Hukuk Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Öğretmenlere ortaokul Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilincini geliştirmeye etkisinin ne olduğuna dair üç soru sorulmuş ve konuyla ilgili görüşleri kaydedilmiştir. Mülakata on iki öğretmen katılmıştır. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda, Hukuk ve Adalet derslerinde öğrencilerin özellikle hukuka ilgi ve hukuki yaptırım algılarına yönelik eğitimler verildiği söylenebilir. Bununla beraber hukuk davranış algısında ortaokullarda verilen Hukuk ve Adalet dersleri kapsamında, hukuk davranış ölçeğinde tüm algılarda yükseliş görülmektedir. Bu durum verilen bu derslerin öğrencilerin hukuk davranış algılarını yükselttiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Hukuk, Hukuk bilinci, Hukuk okuryazarlığı, Sosyal bilgiler öğretimi.

Abstract

Impact of ‘‘Law and Justice’’ course at middle schools on the development of legal consciousness of students

The purpose of this research is to be taught as an elective in the social sciences in secondary schools to develop awareness of the impact of the law is intended to determine according to the Law and Justice Course teachers and students opinions. So far in Turkey, has not been a comprehensive study on the middle school grades 6 and 7 elective taught in this course of development. Research reveals the importance in this regard. Within this study, secondary law and the effect of improving the legal awareness among students of the Justice course will be assessed by the teacher and students' opinions. Descriptive survey model was used for this and qualitative research methods. Trends towards the implementation of Affective students filled out questionnaires and personal information form, as well as Law and Law Scale Behavior Scale was used. Law and secondary school teachers asked three questions and opinions on the subject of what is the effect of improving the legal awareness among students of the Justice course is recorded. Interview on two teachers participated. In line with these results obtained, Law and Justice of the students in the course can be said to be particularly interested in training for law enforcement and legal perceptions. However, the scope of the Law and Justice classes in secondary schools in the perception of law behavior is observed rise in all sense of the law behavior scale. This has been found to increase students' perceptions of the course the law behavior.

Keywords: Justice, Law, Legal consciousness, Legal literacy, Social studies teaching

Birinci Bölüm

Giriş

Bu araştırmada Hukuk ve Adalet derslerinin öğrencilerdeki hukuk bilincinin geliştirilmesine olan etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu dersten beklenen amaç “Evrenin ruhu olan adalet duygusu” ve hepimiz için gerekli hukuk bilincini erken yaşlarda geliştirmektir. Nitekim eğitimde temel bilgi ve becerilerin kazandırılması esas olmakla birlikte insanın toplum içinde ihtiyaç duyduğu kültürel ve insani değerlerle kişiliğinin inşa edilmesi de göz ardı edilmeyecek bir husustur. “Hukuk ve Adalet dersi” nin kazanımlarına ilişkin en temel beklenti çocuklara başkalarının hakkına saygıyı öğretmesi ve bunu ilişkilerine yansıtılabilmelerinin sağlanmasıdır. Bu bakış açısını edinen bir öğrencinin hem öz saygısı ve hak arayışı gelişecek hem de öğrenci insan olmaktan doğan haklarının olduğu kadar görev ve sorumluluklarının da bilincinde olacaktır.

Bu bölümde araştırmanın konusu, problem durumu, araştırmanın amacı, önemi, problem cümlesi, alt problemleri ile varsayımlarına; ayrıca sınırlılıklarına ve kuramsal çerçeveye yer verilmiştir.

Problem Durumu

Adalet kavramı insanın varoluşundan beri en çok değinilen, tam bir tanımlamanın yapılamadığı ideal bir durum niteliğinde açısından güçlük çekilen bir konu olmuştur. Felsefe tarihinin temel konularından biri olarak yıllarca birçok filozof tarafından ele alınan adalet kavramından biri 19.yy'dan sonra felsefeden ayrılarak hukuk ve sosyolojinin temel konularından biri haline gelmiş ayrıca diğer sosyal bilimlerin de kafa yorduğu bir ifade olmuştur (Topkaya, 2006). Hukuk alanının temel sorunsalı haline gelişinden itibaren adalet kavramı tüm hukukçular tarafından değişik yönleriyle ele alınmıştır. Hukuk ve adalet iç içe geçmiş bir kavram bütünlüğü haline gelmiştir. Diğer taraftan çağdaşlığın göstergelerinden sayılan demokratik kültürün temeli hukuk ve adalet anlayışındaki zenginliğe bağlıdır. Ayrıca adaletin olmadığı bir yerde mutluluktan da söz edilmesi mümkün değildir.

Toplumsal bir varlık olan insan, dünyaya geldiği ilk günden itibaren birçok evreden geçmiştir. İnsan hem kendini hem de parçası olduğu toplumu sürekli değiştirme ve geliştirme ihtiyacı duymuştur. Toplumsal yaşamda meydana gelen bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler kurumları bu ihtiyacı karşılayacak farklı arayışlara itmiştir. Meydana gelen değişim ve gelişmelerden eğitim kurumu da nasibini almış ve eğitime yeni bir ufuk açmıştır. Değişime ayak uydurmak zorunda olan eğitim kurumları nasıl bir birey ya da vatandaş yetiştirmeleri gerektiği noktasında yeni arayışlara yönelmiştir. Zira bireylerin ve toplumun eğitiminde “çağın gerektirdiği insan modelinin yetiştirilmesi, bireylerin yaşadıkları toplumsal gerçeğe uyumlu kılınması, eğitim ile özellikle de öğretmen eğitimi ile yakından ilgilidir” (Gürşimşek, 1998, s. 25). Ayrıca eğitimin iki önemli temel fonksiyonu olup bunlardan ilki millî kültürü ve köklü değerleri genç nesillere aktararak milletin devamlılığını; ikincisi ise toplumu meydana getiren bireylerin bilgi, davranış ve yeteneklerini geliştirerek toplumun gelişmesini ve uygarlaşmasını sağlamaktır. Bu işlevlerden ilki gerçekleşmezse nesiller arası kopukluk oluşacağından toplumun sürekliliği tehlikeye düşebilir. İkinci yerine getirilemezse toplum geri kalır; sosyal gelişim ve değişime, zamanın gereklerine ayak uyduramayacağından varlığı tehlikeye girer. Bu bağlamda, her ülkenin özgün bir eğitim politikası ve bu politikanın başarısına dönük bir eğitim stratejisi bulunmalıdır (Erdoğan, 2003).

Toplumların varlığı için eğitim olmazsa olmazlardandır. Eğitim kurumları ise bunun lokomotifi olması açısından çok önemlidir. Toplumlar inançlarını, düşüncelerini, değer yargılarını ve diğer davranışsal beklentilerini yeni kuşaklara eğitim yoluyla aktarırlar. Eğitim, bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, toplumun sürekliliğini ve gelişimini sağlayacak ölçüde ve nitelikte değer üretme, var olan değerlerin kaybolmasını önleme, eski ve yeni değerlerin dağılmasını önleme ve bunların birbirleriyle ilişkilendirme sorumluluğunu da taşımaktadır (Varış, 1998).

Anayasada devletin temel amaç ve görevleri “.....kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” (T.C. Anayasası, Madde 5)

şeklinde ifade edilmiştir. Hukuk devleti, hukuk kurallarının ön planda olduğu, adalet duygusuna dayanan bir olgudur. Bu olgunun bireyler düzeyinde yaşatılabilmesi ancak hukuk bilincinin bireylere kazandırılmasıyla mümkündür. Devlet bu bilinci eğitim kurumları ve öğretim programları ile yerine getirmeye çalışır. Bu amaçla milli eğitim sistemi içindeki ders ve üniteler hukuk ve adalet bilincini yerleştirmek ve zenginleştirmek boyutunda ele alınır.

1973 Millî Eğitim Temel Kanunu çerçevesinde Türk eğitim sisteminin temel amaçları;

- Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
- Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
- İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak olarak ifade edilmiştir. (Millî Eğitim Temel Kanunu, K.N. 1739, 14/6/1973).

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek, hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmak Türk eğitim sisteminin temel amacıdır (Millî Eğitim Temel Kanunu, K.N. 1739, 14/6/1973). Çağdaşlaşmanın ve toplumsal barışın korunması ve devamı için var olan hukuk,

ahlâk, gelenek ve göreneklerin yaşatılması gerekir. Devlet toplumda var olması gereken nizamı eğitim ile genç nesillere kazandırmayı amaçlar. Türkiye cumhuriyeti anayasasında ifadesini bulan “...sosyal bir hukuk devletidir” (T.C. Anayasası, Madde 2) ilkesinin milletçe yaşatılması ve bir değer olarak benimsetilmesi için eğitim sisteminin değişik kademelerinde, hukuk, vatandaşlık, sosyal bilgiler gibi derslere yer verilmektedir. Derslerde eğitim kademelerine göre zenginleştirilerek hukuk ilkelerine saygılı ve adalet bilinci yerleşmiş bireyler yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan 30.3.2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 6287 Sayılı Kanun’la 4+4+4 şeklinde kademelendirme yapılarak 12 yıl zorunlu eğitim uygulaması benimsenmiştir. Bu kanunla eğitim kurumları ilkokul, ortaokul ve lise olarak kademelere ayrılmıştır. Ortaokul kademesinde Adalet Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan protokole göre Hukuk ve Adalet dersinin 2013-2014 eğitim öğretim yılından itibaren seçmeli ders olarak okutulması kabul edilmiştir. İlkokulda hayat bilgisi derslerinin içerisinde bazı ünitelerde hukuk ve adalet bilgilerine yer verilmiş, ortaokul düzeyinde ise sosyal bilgiler dersinden ayrı bir ders olarak öğretim programları içerisine alınmıştır.

Hukuk ve adalet kavramlarının temellerinin öğretilmesinde amaç, öğrencilerin hukukun fonksiyonunu anlamalarına yardımcı olmaktır. Güvenlik birimleri, adalet sistemi içerisindeki hâkim, savcı ve avukat gibi mesleklerin tanıtılmasının yanı sıra, hukuk sisteminin erklerinin öğretilmesi de bu dersler kapsamında yer alır. Kuralların ve yasaların neden gerekli olduğunu anlama, yasaların insanları nasıl koruduğunu öğrenme ve bir haksızlık karşısında ne yapabileceğini bilme gibi konular hukuk ilintili derslerde yer almaktadır (Savage ve Armstrong, 2000).

Nas’a göre (2000) okul eğitimi yoluyla iyi bir vatandaş yetiştirme; öğrencilere söz hakkı ve eleştiri hakkı tanıma; sınıf başkanı ve öğrenci temsilcisini seçimle belirleme; kuralları ve kararları öğrencilerle birlikte saptama; yasal yollardan hak aramanın öğretilmesi; öğrencilerin yardımlaşma, dayanışma, işbirliği içinde olmalarını sağlama; anayasanın ilgili maddelerinin (eğitim, düşünce özgürlüğü vb.) incelenmesi; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin öğrenilmesiyle gerçekleşir.

Türkiye’de disiplinler arası ve bütünleşmiş bir vatandaşlık eğitim programının geliştirilmesine yönelik ilk çalışmalar ABD’de “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinin ortaya çıktığı yıllarda başlamıştır (Öztürk, 2009).

1975 yılından başlayarak sosyal bilgiler ders programlarında yer alan hukuk eğitimi (Patrick ve Hoge, 1991) de toplumsallaşmanın sağlanmasını, toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla ilişkilerinin düzenlenmesini ve gücünü devletten alan hukuk kurallarının da öğretilmesi amaçlamaktadır (Patrick ve Hoge, 1991).

Toplumsal yaşamı düzenleyen hukuk kuralları ve hukukun temelini oluşturan adalet kişiler tarafından ne kadar bilinmekte, var olan bilgiler ise günlük hayatta ne kadar kullanılmaktadır? Bu manada bireylerin ortaokul düzeyinde seçmeli olarak okuyacakları Hukuk ve Adalet dersinin hedeflediği amaçlar doğrultusunda, oluşacak bilinç düzeyinin öğrenci ve öğretmen açısından değerlendirilmesi bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir.

Seçmeli olarak okutulması planlanan Hukuk ve Adalet dersi ortaokul düzeyindeki öğrencilerimize hukuk bilincini, adalet duygusunu kazandırmakta yararlı olacaktır. Bu araştırma ile Ankara ilinde seçilen örneklemelerden de görüleceği gibi bu dersin hukuk ve adalet bilincini geliştirme düzeyleri ortaya konulmaya çalışılacak olup milli eğitim çalışanları ve öğrenciler için bir başlangıç noktası olacağı düşünülmektedir. Seçmeli dersler öğrencilere zorunlu oldukları derslerden ziyade ilgi, yetenek ve merakları çerçevesinde seçim yapmalarına olanak sağlamaktadır. İsteyerek seçilen dersler öğrenciler tarafından daha kolay benimsenmekte ve istenilen kazanımlar daha kolay gerçekleşmektedir.

Öğrencilerin toplumsal algılarında farklı bakış açılarını yetkinleştirmek, barışsever çözüm yolu ve hak aramanın özendirileceği, faal vatandaşlığın icabı olan davranış modelleri oluşturabileceği ve haklara saygının ön planda olduğu bir eğitim koşullarının yaratılması temel hedefdir. Bu anlayışla; Milli Eğitim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında 03.12.2012 tarihinde imzalanan işbirliği protokolü kapsamında ortaya konulan “Hukuk Bilinci Geliştirme Komisyonu” tarafından geliştirilen “Hukuk ve Adalet dersi” öğretim programındaki kazanımlar ile hukuk ve adalet bilincinin geliştirilmesi sağlanarak öğrencilerin daha mesut bireyler olarak yaşama hazırlanmaları amaçlanmaktadır. Bu araştırmada

öğrencilerin hukuk ve adalet konuları paralellerinde hukuk bilincinin oluşturulması/geliştirilmesi yaklaşımlarının nasıl olduğu tespit edilmeye çalışılacak; öğretmen ve öğrenci görüşleri çerçevesinde dersin anlamlılığı ve kazanımları sorgulanacaktır. Siyasi varlığın bir üyesi olarak öğrencilerin hukuk bilinci gelişmiş bireyler olarak topluma kazandırılmış olacaktır.

İlgili literatür taramasında ortaokul düzeyinde hukuk ve adalet kavramına yönelik yurt içi ve yurt dışı çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Hukuk ve Adalet dersi ve kapsamına ilişkin ülkemizde herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır.

Ortaöğretim düzeyinde sosyal bilgiler dersleri, vatandaşlık dersleri kapsamında dersler veya üniteler üzerine ve okuryazarlık üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Araştırma konusu kapsamında değerlendirilecek Hukuk ve Adalet dersi 2013-2014 eğitim öğretim yılında eğitim sistemimize seçmeli ders olarak eklenmiştir. Ortaokullardaki eğitimde sınava yönelik derslere ağırlık verildiği görülmektedir. Merkezi olarak yapılan SBS, TEOG vb. sınavlarda sosyal bilgiler konuları kapsamında hukuk ve adalet konularına ait sorular çıkmaktadır. Buna rağmen okul idarelerinin ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin genelde akademik bilgi veren diğer dersleri seçmeli olarak koydukları görülmektedir. Öte yandan dersin 2013-2014 eğitim öğretim yılında 722 ortaokulda yaklaşık 24.000 öğrenci tarafından seçilmiş olduğu Milli Eğitim Bakanlığında öğrenilmiştir. ABD ve Kanada eğitim sistemlerinde doğrudan bir Hukuk ve Adalet dersi uygulaması yokken Gibson ve Levin' e (2003) göre; Kanada hemen hemen tüm eyaletlerinde sosyal bilgiler programlarını demokratik yurttaşlık eğitimi çerçevesinde yeniden şekillendirmeyi başarmıştır.

Seçmeli dersler öğrencilerin zorunlu oldukları derslerden ziyade ilgi, yetenek ve merakları çerçevesinde seçim yapmalarına olanak sağlamaktadır. İsteyerek seçilen dersler öğrenciler tarafından daha kolay benimsenmekte ve istenilen kazanımlar daha kolay gerçekleşmektedir. Bu nedenle seçmeli olarak okutulması planlanan Hukuk ve Adalet dersi de ortaokul düzeyindeki öğrencilere hukuk bilincini, adalet duygusunu kazandırmakta yararlı olacaktır. Bu araştırma ile Ankara ilinde seçilen örneklemelerden de görüleceği gibi bu dersin hukuk ve adalet bilincini geliştirme düzeyleri ortaya konulmaya çalışılmış olup hem milli

eğitim çalışanları hem de öğrenciler için bir başlangıç noktası olacağı dıştınılmektedir.

Problem Cúmesi

Bu araştırmanın problem cúmesi; “Hukuk ve Adalet dersi ortaokul öğrencilerindeki hukuk bilincini geliştirme konusunda etkili midir?” şeklinde oluşturulmuştur. Ele alınan araştırma problemine cevap bulabilmek için de araştırmada şu alt problemlere yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Hukuk ve Adalet dersinin ortaokul dúzeyindeki temel amacı öğrencileri bir hukukçu yapmak değil, hukuk kapsamındaki görev ve sorumlulukları açısından bir farkındalığa sahip vatandaşlar haline getirmektir. Hukuk ve adalet bilgisine karşı yaklaşımların neler olduğunu ortaya koyarak; ders dúzeyinde öğrenilen bilgileri toplum içindeki yaşamlarında kullanabilmelerini sağlamaktır. Okul idaresi, veli ve öğrencinin koordinasyonunda seçilmesi beklenen Hukuk ve Adalet dersi ile öğrenciler, toplum içindeki birey olarak hayata hazırlanmış olacaktır.

Bu araştırmanın amacı, ortaokullarda sosyal bilimler alanında seçmeli olarak okutulması amaçlanan Hukuk ve Adalet dersinin hukuk bilincini geliştirmeye etkisini đretmen ve đrenci grúřlerine göre belirlemektir. şu ana kadar Túrkiye’de, ortaokul 6 ve 7. sınıflarda seçmeli okutulan Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerdeki hukuk bilincini geliştirmesiyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Araştırma bu açıdan önem arz etmektedir. Hukuk bilinci oluştırmada Hukuk ve Adalet dersinin rolú, Ankara rneđinde 6 ve 7. sınıf öğrencileri grúřlerine dayanılarak belirlenmeye çalışılacaktır. Araştırmanın demokrasi eğitimi, hukuk ve adalet eğitimi, vatandaşlık ve sosyal bilgiler đretim programları alanına katkı sağlaması ngrúlmektedir.

Araştırmanın nemi

Bu alışma, ortaokullarda sosyal bilimler alanında seçmeli olarak okutulması amaçlanan Hukuk ve Adalet dersinin hukuk bilincini geliştirmeye etkisinin đrenci grúřlerine göre belirlenmesi ve bu konuda gerek okul yönetimine gerekse öğretmenlere öneriler sunulabilmesi açısından önemlidir.

Ayrıca akademik yazında bu konuda bir çalışmaya rastlanmamış olup bu nedenle akademik yazına katkıda bulunması açısından da önemlidir.

Araştırmanın Varsayımları

“Ortaokul Hukuk Ve Adalet Dersinin Öğrencilerdeki Hukuk Bilincini Geliştirmeye Etkisi” konulu araştırma aşağıdaki varsayımlar üzerine kurulmuştur:

- Araştırmaya katılan 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin kontrol altına alınamayan dış etmenlerden aynı derecede etkilendikleri varsayılmıştır.
- Öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçları için literatür taraması, uzman görüşleri ve örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu varsayılmıştır.
- Araştırmaya katılan öğrencilerin hukuk bilinci düzeylerinin birbirine eşit olduğu kabul edilmiştir.
- Hukuk bilgi testi, hukuka yönelik duyuşsal eğilimler ölçeği ve hukuk davranış ölçeğinin, araştırmacının amacına ve konusuna uygun olduğu düşünülmüştür.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

- Zaman açısından 2014-2015 öğretim yılını kapsamaktadır.
- Bu ders müfredat programı ilk defa konulduğundan dolayı öğretmen ve öğrenciler bu dersle ilk defa karşılaşmışlardır.
- Ölçme araçları açısından ölçek ve görüşme soruları ile sınırlandırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmaya ait kavramsal çerçeve bu bölümünde araştırma mahiyetinde yapılan literatür taramasına ait bilgilere yer verilmiştir. Hukuk ve Adalet dersinin hukuk bilinci oluşturma aşamasının değerlendirilebilmesi için temel kavramların bilinmesi, hukuk ve adalet kavramlarının kavramsal çerçevesinin değerlendirilmesi, eğitimde bu kavramların örüntülerine yer verilmesi, dersi seçmeli olarak okuyan öğrencilerin temel eğitimin 1, 2, 3 ve 4. sınıflarındaki hukuk bilincini geliştirmesi amaçlanan program içeriklerinin ve 5, 6, 7. sınıf

sosyal bilgiler derslerindeki paralel içerikler ile değerlendirilmesi yararlı görülmüştür. Ayrıca hukuk ve adalet kavramının eğitim sürecindeki anlamlandırılması üzerinde durulmuştur. Hukuk ve Adalet dersinin eğitim psikolojisi boyutu da değerlendirilmiştir. Takdir edilmelidir ki sosyal bilimlerde birbiri ile iç içe geçmemiş hiçbir bilim dalı bulunmamaktadır. Bu nedenler herhangi bir kavram bütün bilim dallarında farklı tanımlamalara tabi tutulmuştur. Bu araştırmada ise kaynak tarama ve yazın aşamasında temel kavramların mümkün olduğunca eğitim boyutu ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır.

Hak kavramı

Hukukun varoluşunun temelindeki en önemli kavram hak kavramıdır. Birçok kaynakta ve kullanım yerine göre farklı anlamlar yüklenen bu kavram, adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, verilmiş emekten doğan manevi yetki, doğru, gerçek (TDK, 2005) şeklinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra;

- Hakka uygun düşen eşitlik veya uyum; zalim olmamak; insafli davranma.
- Hukuk tarafından korunan çıkar, adalet, insaniyet, kişilere tanınmış güç, edim özgürlüğü, sahiplik ileri sürebilme yetkisi; yasaca tanınan ayrıcalık

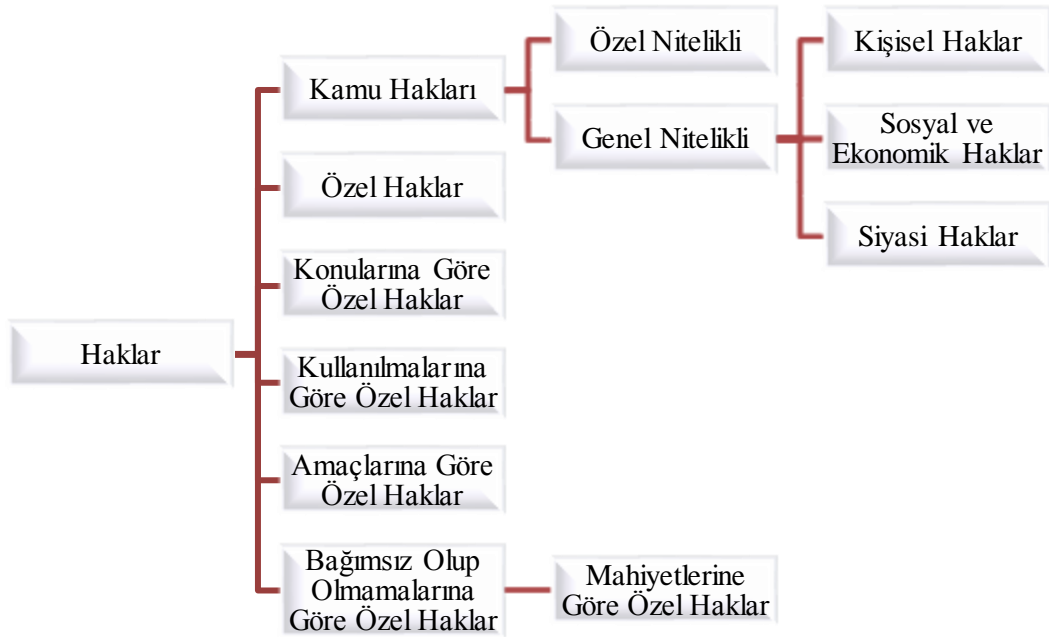
gibi anlamlar da yüklenmektedir. Hak kavramı hukuk kavramının tekil hali olarak da düşünülebilir. Hakkı hak sahibine vermek hukukun dolayısıyla adalet duygusunun temelini oluşturur. Hak kavramı ile ilintili olarak hakkın doğması için de kişi/kişilerin hak ehliyetine haiz olmaları gerekmektedir. Bireylerin hukuk düzeninde haklara ve borçlara ehil oldukları kabul edilir. Bütün haklar kurallardan vücut bulur, hakkın bir sahibi vardır ve hukuk dilinde buna kişi denir. Ayrıca hukuk dilinde hak kavramının farklı bir anlam taşıyan durumları da mevcut olup, mülkiyet hakkı, özel hayatın korunması hakkı, patent hakkı vb. buna örnek verilebilir.

Hak ve hukuk kavramları arasında daima bir ilintili durum mevcuttur. Çünkü her hakkın kaynağı hukuka ve genel adalet duygusuna dayanır. Hukukun korumasında olmayan hiçbir şeyin hak olduğu kabul edilemez. Devletleri oluşturan hukuk literatürüne bakıldığında bütün hakların hukuk tarafından korunduğu, güne göre değişen hak durumlarında ise hukuk kuralları yeni duruma

uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bu yapılmadığı takdirde hukuk sistemine duyulan güven de zedelenebilmektedir.

Hakların sınıflandırılması

Haklar devlet ile vatandaşlar arasındaki durumu düzenlemeleri noktasında kamu hakları, kişiler arasındaki durumları düzenlemesi bakımından da özel haklar olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflama Şekil 1’de genel hatlarıyla gösterilmiştir.

Şekil 1. Hakların Sınıflandırılması.

Eşitlik ilkesi

Adaletin sağlanmasında önemli ilkelere biri ise eşitlik ilkesidir. Denkleştirici adaletin sağlanması için eşitliğin herkese verilmesi gerekir. Bir yerde eşitsizlik varsa zaten orada adaletten de bahsedilemez. Toplumsal yaşama bakıldığında bunu doğal yollarla mümkün kılmak olanaksızdır. Hukuk sayesinde en azından insanlar eşit kılınabilir. Günümüz demokrasi anlayışının kesinlikle kabul edemeyeceği durum; eşitsizliğin var olması, hakların ve adaletin dağıtımında haksız fiillere yer verilmesidir.

Anayasanın 10. Maddesi’nde de “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin

kanun önünde eşittir... Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar” (T.C. Anayasası, 1982) şeklinde adaletin ve mülkün temeli olarak eşitlik kavramına vurgu yapılmıştır.

Adalet kavramı

Adalet kavramının tanımlanması ilk düşünür ve filozoflarla birlikte başlamıştır. Ancak bunların her birinin adalet anlayış ve tanımında farklılıklar görülmektedir. Yani tarih boyunca bu kavram üzerinde tartışmalar yapılmış, tanımlanmaya çalışılmış ise de ilk çağlardan günümüze kadar henüz kesin bir tanımla yapılamamıştır. Bununla birlikte bu kavramın hukukla ilgili ve hatta hukukun da üzerinde yer aldığını savunanlar vardır.

Türkçe sözlükte ise adalet kavramı (TDK, 2005);

- Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, türe
- Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme
- Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması

şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak sosyal bilimlerin bir handikabı olan kavramların tam bir tanımlamaya tabi tutulamaması nedeniyle net bir adalet tanımla ortaya konulamamıştır.

Adalet kelimesi Arapça kökenli bir sözcüktür. Arapça “adl” sözcüğünden dilimize geçmiştir. Hak, hukuk ve haklılıkla ilgili, iç içe kenetlenmiş bir kavramdır. Çeçen (1975) 'e göre adaleti, hak ve hukukun gerçekleştirilebilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür.

Felsefe tarihinin direklerinden Aristo adalet kavramının birçok tanımla üzerinde durmuş olmasına rağmen adalet kavramını, zıddı olan adaletsizlik ile beraber tanımlanması gerektiğini düşünür (Aristoteles, 1956).

“Ona göre yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik; yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir” (Aristoteles, 1956, s.5).

18. yüzyılın aydınlanma düşünürleri ise adalet kavramına daha farklı ve dar bir çerçeveden yaklaşmışlardır. Onlara göre hukuka ve hukuksal eşitliğe uygunluk adalet için yeterlidir. Bu tanım yeterli değildir, bazen hukuksal düzenin bazı uygulamaları adil olmayabilir. Örneğin birçok ülkede yaşanan kamulaştırma uygulamaları kamu açısından uygun kabul edilirken birey malının zorla elinden alınmasına karşı çıkmakta; bu durum uzun ve sonuçsuz hukuksal mücadelelere yol açmaktadır.

Adalet kavramı zaman içinde devletlerin anayasasında da farklı şekillerde tanımlanmıştır. Türk Anayasasının 2. Maddesi cumhuriyetin niteliklerini sıralamaktadır. Adalet kavramı bu maddede “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir” (T.C. Anayasası, Madde 2) şeklinde ifade edilmiştir. Buradan bakıldığında cumhuriyetin temeli de adalete dayandırılmıştır.

Birçok devletin anayasasında adalet kavramına vurgu yapılmıştır. Birçok evrensel hukuk düzelmesinde de adalet vurgusu ön planda tutulmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin önsözünde, 23. Maddesinde, İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin başlangıcında da adalet kavramı ön plana alınmıştır. “Adalet mülkün temelidir” sözü hukuksal bir varlık olan devletin bekası için son derece hayati bir durumdur.

Adalet ve insan haklarına saygı, yazılı hukukun üstünde bir içselleştirme aşamasını kazanmış olmalıdır. İnsanlar birbirlerine saygıyı kanundan kaynaklanan bir zorunluluk olarak değil, insan olmanın bir gereği olarak algılamalıdır. Adaletsizliğin varlığı en küçük toplumsal birimden başlayarak tüm yapıyı etkileyebilir. Martin Luther King bunu "herhangi bir yerdeki adaletsizlik, her yerde adaleti tehdit eder" sözüyle dile getirmiştir. Okul kültüründe oluşturulan adalet duygusu, ailede oluşturulan adalet duygusu ile pekiştirildiğinde toplumsal adalette ilerleme kaydedilmiş olacaktır (Topdemir, 2011).

Adalet de hukuk kavramı da tıpkı hukuk gibi statik bir kavram olmayıp sosyolojik gelişmelere ve evrelere göre değişim gösteren dinamik bir kavramdır. Hizmet ettiği amaç da insan haklarına en uygun ve en adil adalet sistemini geliştirmektir.

Adalet filozoflar tarafından her zaman en üstün erdemlerin başında gösterilmiştir. Bir insanın kendini diğerlerinin üstünde görmemesi ve kendi çıkarlarını adalet için göz ardı etmesi bir erdemdir. İslam filozoflarından İbn-i Rüşd liderlere şehirleri erdemli kılmada büyük görevlerin düştüğünü dile getirirken; liderin de bilgelik erdeminden sonra yiğitlik, adalet, hoşgörü gibi diğer erdemlere sahip olmasını zaruri görür (Topdemir, 2011).

Hukuk devleti

Hukuk devletinin varlığı için öncelikle hukuk düzeninin mevcut olması gerekir. Ancak sadece kuralların varlığı hukuk devletinin varlığı için yeterli değildir. Bu nedenle toprak parçası üzerindeki insanları bilinen, kabul edilen, istikrar gösteren bir yapıdan oluşan kurallarla bağlamak gerekir. Devlet düzeninde gerek yönetenler gerekse yönetilenlerin tabi olduğu birçok norm vardır. Bu normlar hem yöneticilerin toplumu yanlış yönlendirmelerini hem de toplumsal yanlış yönelimleri engelleyecek bir kale duvarı gibidir. Hukuk kuralları herkesi bağlayan genel yazılı kaidelerdir.

Hukuk devletinin en önemli özelliği anayasa, yasalar ve diğer hukuksal içeriklerle varlığını her zaman korumaya çalışmasıdır. Hukuk kurallarına uyulmadığında yaptırımlar devreye girer. Yaptırımların varlığı ve ifası hukuk kurallarının belirleyicisidir, aksi halde bir tavsiyeden öteye geçilemez.

Özgürlük ve birey şahsiyeti, hukuk devletinin özünü oluşturur. Hukuk devleti en başta insan haklarına saygı gösteren devlettir. Hukukun üstünlüğü kabul edildiğinde aslında insan kişiliğinin üstünlüğü kabul edilmiş olur. Devlet insan haklarının gerçekleştirilmesini sağlarken adaleti ve hukuki güvenliği de sağlamış olmalıdır (Topdemir, 2011).

Sosyal hayatı düzenleyen kurallar

Toplumların bir düzen içinde yaşaması ve adaletin temin edilebilmesi için bir takım kuralların konulması zorunludur. Toplumsal hayatı düzenleyen bu kurallar genel itibarıyla ahlâk, görgü, din ve hukuk kuralları olmak üzere dört ana başlıkta toplanmaktadır. Bu sınıflandırma kaynakları, müeyyide türleri, yazılı ya da yazısız olmaları gibi durumlara göre yapılmıştır. Hukuk kuralları dışında günah, sevap, iyi, kötü, ayıplama, övgü, kibarlık, kabalık gibi diğer kurallar da

yargılamalarla toplumda bir düzen baskısı oluşturur. Bu ise bazen önyargılara neden olur; bireyler bazı durumlarda sadece görünen bilgilerden yola çıkarak ahlâkî, dinî yargılamalarda bulunabilirler. Hukuk kuralları ise din, ahlâk ilkeleri, değerler, görgü kuralları ve diğer toplumsal gerçekliklerden yazılı kurallar oluşturarak standart bir uygulama halinde toplumsal yaşamı düzenler. Yazılı olmayan veya hukuk sisteminde kabul görmemiş hiçbir durum adalet ilkesi olarak değerlendirilemez (Topdemir, 2011).

Hukuk kurallarının nasıl, ne şekilde ve kim eliyle oluşturulduklarını belirten kaynaklara hukuku doğuran kaynaklar; hukuk kurallarının ne yöntemle oluşturulduğunu belirten kaynaklara ise hukukun şekli kaynakları denmektedir. Toplumda bir hukuk kuralının meydana getirilmesine zemin hazırlayan ekonomik, sosyal ve kültürel etkilere ise hukukun sosyolojik kaynağı adı verilmektedir.

Hukuk kavramının tanıtımı ve mahiyeti

Hukukun kaynağında kurallar bütünlüğü değil adalet idesi vardır. Devlet adaleti temin etmek ve yaşatmak için var oldu ise kendisinin de adaletli olması gerekir. Yani devletin temelini kurallar oluşturmayıp adalet kavramı oluşturur. Ayrıca devlet canlı bir organizma olmayıp, bir değerler bütünüdür. Değerler arasındaki uyum ne derece güçlü ise devlet de o derece güçlü olacaktır. İnsan haklarına dayanan bir yönetim adaletin varlığının sübut bulmasıdır (Dewey, 1951). Hak, adalet gibi kavramlarla ilişkili hatta örtüşük bir yapı sergileyen hukuk kavramını da net olarak tanımlamak güçtür.

Hukuk teriminin çeşitli anlamlarına bakıldığında:

- Toplumı düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü, tüze
- Bu yasaları konu alan bilim
- Yasaların ceza ile ilgili olmayıp alacak verecek vb. davaları ilgilendiren bölümü
- Haklar
- Ahbaplık, dostluk şeklinde ifade edilmektedir.

Sosyal yaşamın temel unsuru olması yönünden hukuk kuralları yazılı şekildedir. Kanunda yazılı olarak belirtilmeyen hiçbir durum hukuk kuralı olarak değerlendirilemez. Devletin yasama organından çıkıp topluma mal olan her türlü yazılı kaide bir hukuk unsuru olmuştur. Hukukun gereği olarak da kurullarla belirlenen müeyyideler de çalışmaya başlamış, toplumun refahı ve toplumsal barış için koruyuculuğu devreye girmiştir.

Hukukun gerekliliği

Hukuk sosyal hayatı düzenler, toplumda güven duygusu ve istikrarı sağlar. Aristo'nun "insan sosyal bir hayvandır" sözünde ifadesini bulan insanın toplum içinde yaşama zorunluluğu toplum-kişiler, kişiler-kişiler arasında bazı kurulların oluşmasına neden olmuştur. Eğer insan Robinson olsaydı hiçbir hukuk kuralına ihtiyaç duymayacaktı. Hukuk toplumsal yaşamı düzenlerken yaptırım gücünü kullanır, hukukun yaptırım gücü ise kolluk kuvvetleri ve adalet sistemidir. Hak ve adaletin canlı tutulup toplumsal anomilerin ortaya çıkmasını önlemek hukuk tarafından ifa edilir (Norman, 2003).

Günümüz medyasında her gün bireylerin birbirleriyle yaşadıkları sorunlar haberlere yansımaktadır. Adalet mercilerinin iş yükleri her yargı yılının kapanış ve açılış toplantılarında dillendirilmektedir. Bu durum insanların yaşam içinde diğer türdeşleriyle ya da devletle sorun yaşadığının göstergesidir. Hukuk kuralları var iken bu derece sorun varsa güçlünün hâkim olacağı hukuksuz bir düzende nelerin olacağı hayal bile edilemez.

Hukukun kaynakları

Hukukun kaynakları hukukun varoluş nedenidir aynı zamanda, birçok görüş hukukun kaynağını açıklamaya çalışan birçok görüş olup bunlar hukukun temellendirilmesinde kullanılmaktadır. Hukuk kaynağına ilişkin genel kabul görmüş görüşler şunlardır (Norman, 2003):

- Hukukun Kaynağı Dindir
- Hukukun Kaynağı En Güçlü Olanın İradesidir
- Hukukun Kaynağı Toplumun Genel İradesidir
- Hukuk İrade Dışı Oluşmuştur

- Tabî Hukuk Teorisi
- Tarihçi Hukuk Teorisi
- Sosyolojik Hukuk Teorisi
- Hukukun Temeli Ahlâktır

Hukukun kaynağı dindir

Bu teoride hukuk kutsallığa dayanır ve tartışmaya kapalıdır. Devlet gücünü ilahî güçten alır böylece kutsallık kazanır. Devlet kutsal bir yaşam oluşturma noktasında topluma her şeyi sunmalıdır. Dinî yaşantı ve din adamları desteklenmelidir. Verilen destek Tanrının buyruğuna ait bilgilerin anlaşılmasında ve adil bir düzenin oluşturulmasında itici güç olur. Bu anlayışta teokratik bir anlayış hâkimdir (Öktem, 1995). Ortaçağ Avrupasında kabul gören tabii hukuk düşüncesi buna örnektir.

İslâm dinî ile hukuk arasında sıkı bir ilişki vardır. Kur'an-ı Kerîm hukukun birçok alanda yaptığı düzenlemeyi barındırmaktadır. Bu hükümlere uygun davranmak imanın bir gereği olarak ifade edilmektedir (Kurân-ı Kerîm, el-Mâide, 5/44). Dinî esaslar günümüzün toplumsal ve hukuksal durumuna bir şekliyle yansımıştır. Örneğin Müslümanlarda Kurban Bayramı'nın, Yahudilerde Cumartesi'nin tatil günü ilân edilmesinin temelinde din vardır.

Hukukun kaynağı en güçlü olanın iradesidir

Hukuksal yapı en güçlünin iradesi ile oluşturulmuştur. Buradaki en güçlü semavi bir anlayışla tanrı değil, bir lider ya da her anlamda güçlü bir topluluktur. Bir dönemde egemenliği eline alan kişi ya da topluluklar siyasi gücü sayesinde hukuksal anlayışta da değişimleri beraberinde getirmişlerdir (Hirş, 1996).

“Hukukun kaynağı en güçlü olanın iradesidir” ifadesi Pascal tarafından, hukuk dediğimiz şey kuvvetin ifadesidir. Devlet, yalnız cebir ile devam ettirilen medenî bir müessesedir. Bütün beşerî toplumlar bencilliğe, riyaya ve kuvvete dayanır, kuvvetli olan hükümler olur. Nitekim adalet münakaşa yapılır, kuvvet tasdik edilir. Kuvvet adaleti dağıtmak; âdil kuvvetli kılınmadığı için kuvvetli âdil kılınmıştır şeklinde dillendirilmiştir (Yörük, 1958).

Hukukun kaynağı toplumun genel iradesidir

Hukuk ne Tanrının dünyaya yansıyan iradesinden ne de güçlünün iradesinden doğar; hukuk, hukuk kurallarıyla yaşayan toplumun genel iradesi sonucu ortaya çıkar. Bu sayede bireyler kendilerinin iradesiyle oluşturulan düzen içinde kanunlara tabi olacaktır (Topçuoğlu, 1969).

Hukuk, toplumsal ilişkilerden doğmuş ve bu ilişkiler çerçevesinde gelişmiş bir olgudur. Toplumun genel iradesi hukuk kurallarının kısmen belirleyicisidir denilebilir. Çünkü günümüz kapitalist sistemi içinde hukuk kuralları sermayedarlara göre şekil alabilmektedir. Dolayısıyla hukukun kaynağı toplumun genel iradesi olarak gösterilebilir; ancak, ilerleyiş açısından toplum iradesi hukukun belirleyicisi değildir.

Hukukun kaynağı pozitivist düşüncedir

Pozitivizm denince akla ekolün kurucusu Comte (1798-1857) gelir. Metafiziği kabul etmeyen Comte'ye göre, hukuk sadece pozitif bir hukuktan meydana gelmelidir. Hukuk direkt olarak okutulmalıdır. Yasaların varlığı hukukun olduğunu kanıtlamaz. Bu nedenle bu hukuk kaynağı görüşü birçok eleştiri de almıştır. İnsan sorgulamadan nereye kadar yaşayabilir, buyrulan her şeyin doğru olabilme ihtimali ne derece geçerlidir. Bu durum belli süre sonra toplumsal başkaldırlara neden olabilir (Vecchio, 1952).

Bilginin yalnızca deney ve gözlemlerle kazanılıp geliştirildiğini söyleyen pozitivist düşünce birçok bilim dalını olduğu gibi hukuku da etkisi altına almıştır. Hukuk yalnızca kanunların açıklanmasıdır.

Hukuk irade dışı oluşmuştur

Hiçbir irade hukuku meydana getiremez, hukuk aşkın bir kavramdır, toplum bilincinde zaten var olan bir durumdur. Hukuk çalışmaları sadece var olan hukuku ortaya çıkarmaktır (Bilge, 1992).

Bu teoride hukuk irade dışı ve tabidir. Bu teorideki tabii kavramının doğa ile bir ilgisi yoktur. Tabii ifadesi her çağda öne çıkan değere göre değişir. Bu değer ilk çağlarda insan doğası, Ortaçağ'da kutsal olan her şey, Hristiyanlık, yeni çağda insan aklından doğan her şey olarak karşımıza çıkar (Norman, 2003).

Tarihçi hukuk teorisi

Tarihçi hukuk anlayışı tabii hukuk anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Hegel (1770-1831) ve Gustav Hugo (1764-1884) gibi filozofların içinde bulunduğu bu akımda hukukun kaynağını hukuk düşüncesinden ele alarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Tarihçi ekol hukuk sistemlerinin toplumların yaşamlarından ayrılamayacağını, her toplumun yaşam tarzlarına bağlı olarak kendi hukuklarını ortaya koyduklarını dile getirir (Abadan, 1954).

Her toplumun farklı tarihi geçmişi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak gelişen olaylar da farklı yasaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yani her toplumun farklı hukuk kuralları farklı tarihlerinden doğmuştur. Bununla birlikte küreselleşen dünyada kimi hukuki değerler tüm toplumlar için genel yargılar olmaktadır.

Sosyolojik hukuk teorisi

Sosyoloji en az iki kişiden oluşan grupları ve toplumları inceler. Toplumsal yapıyı ve onun önemli kurumlarından hukuku anlamak için sosyolojiden yararlanılabilir. Sosyolojik hukuk teorisine göre hukukun kaynağı toplumsal gerçeklik ilkeleridir. Burada devlet, toplumun var olduğu günden beri kendisini gösteren hukuksal gizli yapıyı ortaya koymak ve korumak görevini üstlenmelidir (Gözler, 1988).

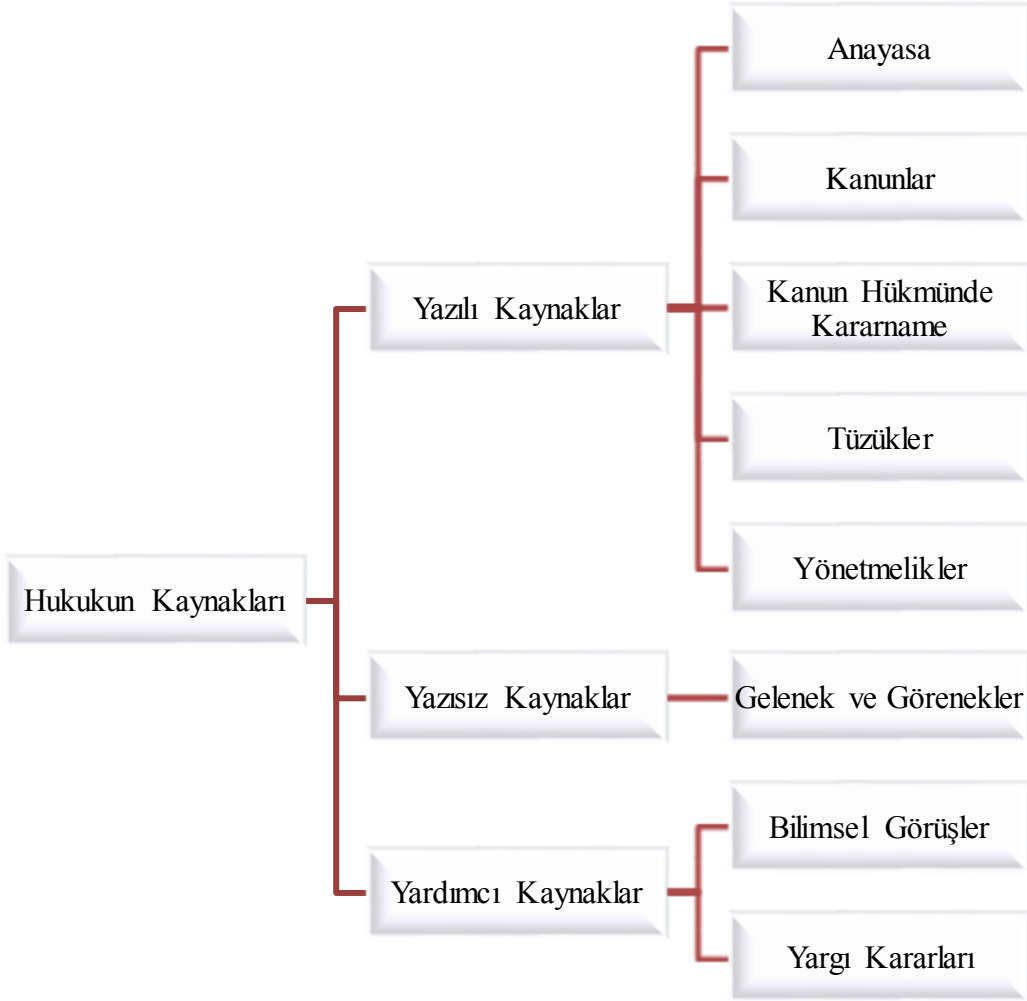
Toplumsal adaletin sağlanması için sosyal adaletle ilgili düzenlemelerde bulunulması gerekmektedir. Sosyal adalet modernleşen dünya için kaçınılmaz bir olgudur. Modernleşme süreci, insan ilişkilerine yön kazandırmak ve insan ilişkilerini düzenleme açısından, toplumsal normlar alanında biçimsel hukuk kurallarının ortaya çıkmasına neden olur.

Hukukun temeli ahlâktır

Hukuku oluşturan dört kaynaktan bir tanesi de ahlâk kurallarıdır. İnsan içinde yer alan vicdan, adalet, iyilik, doğruluk idesinin varlığı ve tanrısal kutsallıkla beslenen ahlâk anlayışı hukukun varlığını da ortaya koyar (Başgil, 1950). Buradaki ahlâk anlayışının dinden beslenen mi, felsefeden beslenen mi yoksa toplumsal vicdandan ortaya çıkan ahlâk mı olduğu tartışmalı bir konudur (Kılıç, 1991).

Şimdiye kadar anılan bütün hukuk kaynakları literatüründe aslında kesin çizgilerle birbirinden ayrılan bir kaynak sorunsalı olmadığı görülür. İnsan ve

toplum yapısında birçok şey birbirine ilişik, varlığı diğerince de beslenen olgular yumağıdır. Hukukun kaynağı noktasındaki bu yaklaşımlar hukuk biliminin tanımlama noktasında yaşanan sıkıntılarının bir benzer durumudur. Sosyal bilimlerin tanımlama ve kaynaklama sorunları hukukta da görülür. Hukukun kaynaklarına göre sınıflandırılmasını şu şekilde bir şema ile göstermek mümkündür:

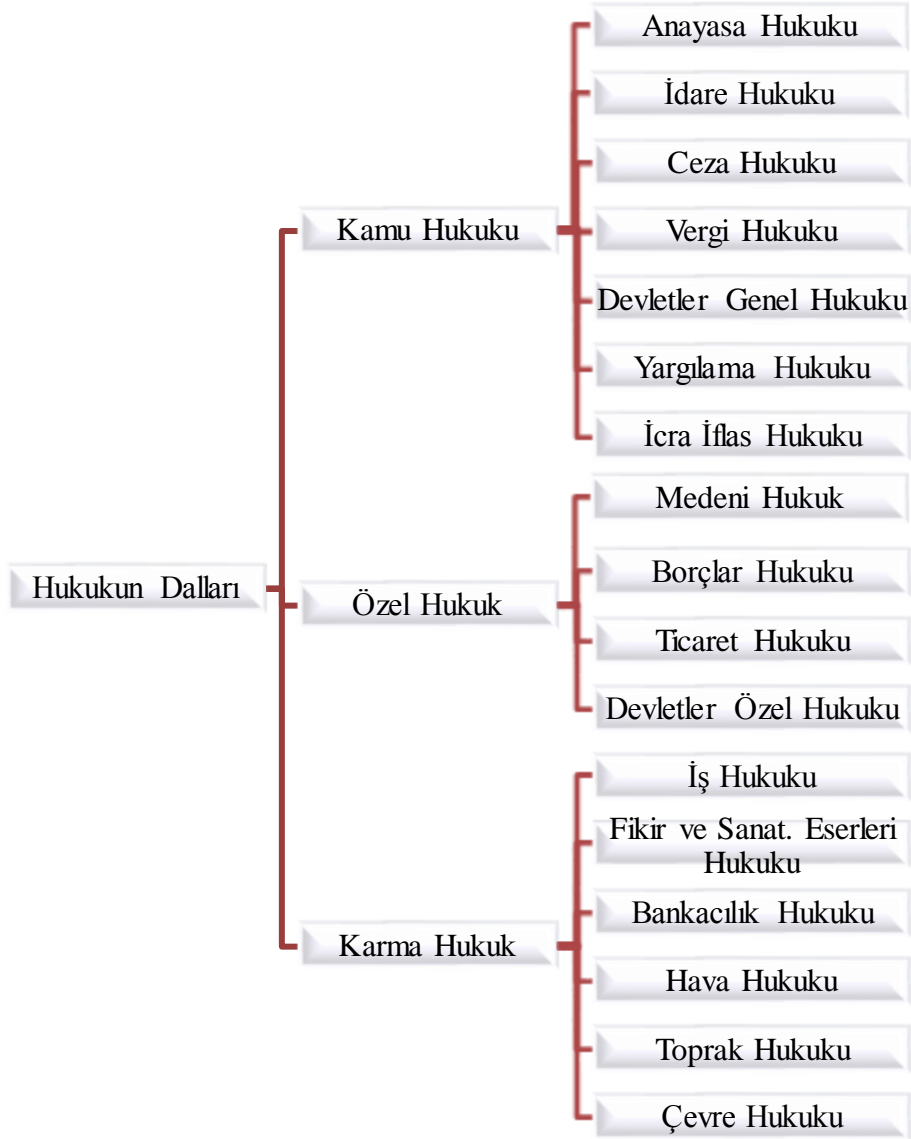

Şekil 2. Hukukun Kaynakları.

Hukukun dalları

Hukuk, insanların ve toplumların yaşamını bir düzen içinde devam ettirmeyi amaçlayan, adalet duygusunu yaşatarak düzenin korunmasını isteyen bir bilimdir. Bu görevi yerine getirirken değişik dalları kullanarak toplumsal barışı temin etmeye çalışır. Aslında hukukun dallara ayrılmasında hukuk alanının çok geniş olması nedeniyle uygulama ve bilgi düzeyinin sınıflandırılması amacı güdülmüştür. Nasıl tıp bilimi çok geniş bir okyanussa hukuk da insanlığın

varoluşundan beri kümülatif olarak gelen birikimleri ile bir umman durumundadır. Hukukun dallarını şu şekilde şema ile göstermek mümkündür:

Şekil 3. Hukukun Dalları.

Hukukun fonksiyonları

Adalet

Hukukun ilk fonksiyonu adaletin sağlanmasıdır. Bir değer olarak adaletin içeriğinin doldurulması gerekir ve bunu hukuk yerine getirmeye çalışır. Yazılı ve diğer kaynaklar vasıtasıyla adalet kavramı hukuk ile zenginleştirilmiş olur. İlk bakışta adalet ve hukukun yakın anlamlı kavramlar oldukları düşünülse de hukuk adaletten beslenen bir normlar düzenidir (Isıktaç, 1992).

Zorlayıcılık

Hukukun sonuçları yaptırım gerektirir ve bu yaptırımlar bazı haklardan yoksun bırakma, maddi veya manevi cezalar vb. nitelikte olabilir. Zaten yaptırımı olmayan hiçbir kurula kanun denilemez, yaptırımı olmayan bir ilke sadece bir temenniden ibaret kalır. Bu açıdan bakıldığında aslında hukuk kötü bir olgu ya da sadece ceza yönelimli bir algı olarak anlaşılmalıdır; hakların korunması, düzenin devamı ve adalet duygusunun gerçekleşmesi için yapmak zorunda olduğu ilkesel davranımların bütünlüğü olarak görülmelidir (Aral, 2001).

Diğer taraftan hukuk sistemi, belli kuralların belli yaptırımlar doğurduğunu bilinmesi yönünden diğer yargılama yöntemlerinden ayrılır. Yani kurallar ve yaptırımlar önceden belirlenmiş olup aksi bir yaptırımın uygulanması mümkün olmamaktadır.

Hukuk okuryazarlığı

Temel eğitimin öncelikli amacı bireylerin anadilini yazılı metinlerden okuyabilmesi, duygu ve düşüncelerini yazıya dökebilmesi sağlamaktır. Yazıyı oluşturan imgelerin sese dönüştürülmesi, bir kavramlar haritası olarak görebilmesi sayesinde toplumsal olgu ve olguların içeriğini oluşturan olayları daha net anlamalarını sağlamaktadır. Okuryazarlık bir etkileşim aşamasıdır, okuduklarını anlamlandırma ve düşünce yapısından yeni anlamlar ekleyebilmesidir. (Altun, 2005).

Hukuk yazılıdır ve her ne kadar hukukun yazılı olmayan kaynaklardan beslenen yapıları olsa da hukuk devletinde bunların bir önemi yoktur. Hukuk kurallarının bilinmesi için bu kuralların okunması ve anlaşılması gerekir. Bunun için de öncelikle bireyleri okuma yazmayı öğrenmiş, anlama yetisini geliştirmiş olmalıdır. En basit konularda bile hak ve hukukunu bilmeyen bireyler çözüm için hukukçulara yönelmektedirler. Bu durum zamanla hukukun anlaşılması, zor bir alan olduğu izlenimini yaratarak yabancılaşmayı artırmaktadır (Zhang, 2001). Bunlardan başkaca hukuk okuryazarlığı, mevcut yasal verilerin, hukuksal süreç ve tüzeneğin yapısı üzerinde değiştirici yorumlar yapma yeteneği olarak da açıklanabilir (American Bar Association, 1989).

Okuryazarlık kavramı Türkiye Bilimler Akademisi sözlüğünde, “yalnızca okuma ve yazma becerisini edinmiş olma ve kendi toplumsal ve ekonomik

çevresindeki insanlara göre, ortalama bir okuma-yazma yeterliliği edinmiş olma” (TÜBA, 2011) hali olarak tanımlanmaktadır.

Wray (2001), okuryazarlık kavramını sabit bir gaye için yazma, yazıya dökülen bilgiyi eleştirel bir yaklaşımla düşünme, dinleme ve karşılık vererek düşünce üretme olarak değerlendirir. Toplumsal yapıda okuryazarlık kavramı sorgulanacak olursa ortak cevabın okuma ve yazma becerisini kazanmış olmak şeklinde olacağı görülür. Okuryazarlığın birçok alanı vardır aslında bu alan ele alınan konunun kendi literatüründe geniş değerlendirilmesi olarak algılanmalıdır. Hukuk okuryazarlığı bu alan örneklerinden birisidir (Çepni, Ayvacı ve Bacanak, 2009; Kurbanoglu, 2010). Ayrıca okuryazarlık insanları günlük hayatın soyutluğundan faal bir birey olmaya ulaştıran bir araç olarak değerlendirilmelidir (Altun, 2005).

Hukuk, toplumların var oluşundan itibaren toplumsal hayatı düzenleyen en önemli kurumların başında gelmekte olup, günümüzün değişen kültürel, ahlâkî ve teknolojik değerleri ile önemi artmış durumdadır. Nitekim bireyler çocukluktan, yetişkinliğe kadar haklarının savunulması, hukukun işleyiş tarzının bilinmesi ayrıca vatandaşlık görev ve sorumlulukları ile her zaman karşı karşıyadır (Gargia ve Michaelis, 2001). Toplumda armoninin yetkin bir düzeye ulaşması için hukuk kurallarının bilinmesi, demokratik ilkelerin benimsenmesi adalet yapısını oluşturan ilke ve kurumların işleyişinin farkına varılması vatandaşlık bilincinin bir gereğidir (Savage ve Armstrong, 2000). Yani hukuk bilmek sadece hukukçuların görevi değil hukuk devletinde yaşayan her bireyin artı bir kazanımıdır. Hukuk okuryazarlığı ile hukuk alanındaki farkındalık ön plana çıkarak geniş kapsamlı olmasa da temel hukuksal kavramlar ve hukuk sistemini işleyişi anlaşılmalıdır (Snaveley ve Cooper, 1997).

Okuryazarlık kavramı literatür de öncelikle hukukçu olmak, bir baro ile bağlı olmak ve yargı sistemini ayrıntılı bilmek olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda, hukuk okuryazarlığı öğrencilere düşünmeyi öğreten ve adalet çalışanları ile iletişime geçmeyi sağlayan bir önceliktir (Zhang, 2001). Başka bir hukuk yazarı ise hukuk okuryazarlığını davanın takip edilme sürecinde “işlevsel beceri görüntüsü” olarak vasıflandırmaktadır (Bilder, 1999).

Canadian Bar Association Kurumu ise hukuk okuryazarlığı, yasal anlamda ifade edilen kavramların anlaşılması, bunlardan sonuçlar üretilmesi ve bu sonuçların değerlendirilerek uygulanması yetisi olarak tanımlar. Hukuk, alanındaki eksiklerin görülmesi, geliştirilmesi aşamasında stratejik bir yaklaşımın varlığı olarak da ele alınmaktadır (Canadian Bar Association, 1992). American Bar Association'da hukuk sistemindeki yetersiz alanları yeniden şekillendirmek ve geliştirmek için üretilen stratejileri ifade etme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. (American Bar Association, 1989).

Hukuk okuryazarlığı ile bireyler devlet yapısını, bürokratik yapıyı, anayasayı, adalet, hak, eşitlik ve hukuk gibi kavramların farkına varabilmekte; beceri boyutunda ise hukuksal kültürü günlük hayata uyarlayabilmektedir (Oğuz, 2013).

Hukuk okuryazarlığı sayesinde yasal sosyalleşmenin, yasal seferberlik ve yasal bilincin geliştirilmesi amaçlanarak kavrama bir yetkinlik sağlanır (Zhang, 2001). Temel eğitim ve orta öğretimde yer alan sosyal bilgiler ve vatandaşlık dersleri kapsamında hukuk okuryazarlığı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Demokrasinin var olması ve gelişebilmesi için insan haklarına saygı, eşitlik, özgürlük, katılım sosyal devlet, hukuk devleti vb. ilkelerin hayata geçirilmiş olması gerekir.

Hukuk bilincini açıklamadan önce bilincin ne anlama geldiği üzerinde durmakta fayda vardır. Hukuk bilinci, herhangi bir anda insanın iç yaşantılarının ve davranışlarının farkında olabilmesi (Baymur, 1994).

- Kişinin kendisine, yaşantılarına, çevresine, öteki kişilere, bir bütün olarak içinde yaşadığı dünyaya ilişkin farkındalığı, yaşanan deneyimlerden kendiliğinden doğan kendinin farkında olma görüntüsü;
- Öznenin duygularına, algılarına, bilgilerine ve kavrayışlarına bağlı olarak kendini anlama, tanıma ya da bilme yetisi;
- Bilme edimi ile bilinen içerik arasındaki ilişkiyi her ikisini de içerecek biçimde bir üst düzeyde kurabilme becerisi;
- Düşünen öznenin kendisine dönerek, kendisini kendi düşünceleri ile kavraması, kendisine bir başkası olarak dışarıdan bakabilmesi durumu;

- “İçebakış” yoluyla zihnin kendi deneyimlerinin gerçekliğini kavrama edimi;
- Zihinsel yaşamın geçmiş duyuları, algıları, bilgileri bellekte tutma yeteneği;
- Kişinin kendi içinde yaşadıklarına ya da dışarıda olup bitenlere yönelik incelenmiş sezgisi, bütün yaşadıklarına ilişkin genel görüşü;
- Üzüntü, sevinç, hüznün gibi tek tek yaşantı durumlarına ilişkin kendilik izlenimleri, şeylerin kişiye nasıl görüldüğüne yönelik görüngenü bilimsel yaşantılar bütünü.

Güncel Türkçe sözlükte ise:

- İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur.
- Bir toplumdaki ruhsal etkinliklerin veya ruhsal durumların bütünü.
- Dimag.
- Temel bilgi, temel görüş.
- Algı ve bilgilerin zihinde duru ve aydınlık olarak izlenme süreci, şuur şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Felsefe Terimleri Sözlüğü (Akarsu, 1975) ise bir şey üzerinde bilinç; nesnel bilinç; düşünme, algılama, duyma, isteme, bekleme gibi bir ereği olan, bir şeye yönelen, (intentional) edimleri olanaklı kılan (şey) şeklinde ifadesinin bulunmaktadır. Genel anlamda ve konumuz paralelinde bilinç denildiğinde farkındalık, bilgi birikimi, uygulama becerisi olarak tanımlanabilir.

Kültür üzerine yapılan çalışmalarda hukuk bilinci anlayışı kültürün bir parçası olarak kabul edilmiştir. Kültür maddi olan her şeyin dışındaki her şey ise hukuk biliminin topluma yansıyan kültürel alanı hukuk bilincini oluşturmaktadır.

Hukuk bilinci anlayışı toplumsal yansımaların hukuk ile olan ilişkisini inceleyerek popüler bilimdeki karşılığı ile toplumdaki hukuk ilişkisinin ortaya koymaya çalışmaktadır. Bir kültür ögesi olan hukuk incelemeye alınarak oluşturulan anlayışlar hukuka ve hukuksal düzene atfedilen değer ve anlamlar hukuk bilincinin oluşturur. Hukuksal bilinci oluşturan süreç bireysel bir çabamın ürünü değil kurucu siyasi erkin bir çalışmasıdır (Silbey, 1992). Hukuk bilinci sayesinde birey kendi varlığına ve insanlığın varlığına sahip çıkar, hukuk bilinci

sayesinde insan adalete uygun davranır, seçim yapmada kendini daha özgür hisseder, hukuk ve adalet bilinci zenginleşmiş ve bir yaşam tarzı haline gelmiş insan aşkın bir nitelik kazanmıştır artık.

Hukukun yönetim ve bizatihi toplum yaşamımızda etkisi ve uygulama alanının o kadar geniş ve mühim oluşunun nihayetinde, Türkiye’de “Hukuk bilincinin geniş çapta yerleşmesi hukuk kavram ve kurallarının anlaşılır ve gerekli düzeyde henüz ilköğretim çağında topluma kazandırılması büyük bir öneme sahiptir.

Reel hayattaki tam kavramsal karşılığıyla “Hukuk Devleti” olabilmenin birincil şartı, toplumda hukuk bilincinin yer tutması ve bu bilincin doğal bir neticesi olarak bireylerde hukukun üstünlüğü ve hukuka saygılı olma anlayışının yerleşmesi anlayışı yatmaktadır.

Hukuk eğitiminin tarihsel sürecine bakış

Hukuk ve adalet kavramının kökenlerine baktığımızda insanlık tarihi ile başladığı görülür. Topluluk ve devletlerin yapısında hukukun yaşatılması için genç nesillere hukuk birikimlerinin aktarılması, adalet bilincinin, hak ve hukuka saygının öğretilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Topluma yansımamış bir bilimin ya da değerlerin yarar düzeyi sorgulanabilir. İlkçağdan günümüze kadar hukuk eğitimi hem hukuk literatürünün aktarılmasında hem de demokrasi anlayışı, insan hakları, vatandaşlık gibi değerlerin topluma mal edilebilmesi için önem arz etmiştir. Hukuk eğitimi ülkemizde öğretime dönük bir kimlikte olmasına rağmen Avrupa ve ABD eğitim sistemlerinde bu genel bir değer eğitimi, yaşamın bir parçası olarak yaşam kültürü olarak genç nesillere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Topluma kazandırılmak istenen her değerın sadece okulda öğretilmesi tek başına yeterli olmayacaktır. Yerleşmesi istenen bilincin okul kültüründen, öğretmen tutumlarına, öğrenciler arası iletişime, ailelerin, toplumun ve devletin bu alana verdiği öneme ve hazır bulunurluğuna bağlıdır.

Antik-Yunanda hukuk eğitim

Ataerkil krallık yönetiminin ön planda olduğu Yunan toplumunda, kral aile reisi görünümünde çok geniş bir egemenliğe sahiptir. Dönemin kültürü aristokrat bir temele dayanır. Gelenekler ve ahlâkî ilkeler gençlerin yetişmesinde kullanılırken eğitim sisteminde yetişkinlerin öğüt ve yönlendirmelerinin de

ağırlığı büyüktür. Toplumsal tabakalaşmaya uygun olarak eğitim, asillerin eğitimi ve köylülerin eğitimi şeklinde ayrılmaktaydı. Hesiod eserlerinde hak ve haklılık kavramlarını ön plana çıkartarak köylülerin sözcüsü olmaya çalışmıştır. Asillerin eğitimi ise güçlü olanın egemenliğini destekleyici niteliktedir. “Burada asillerin savaşıllığı yerine, yaratıcılık esasındaki yarışma geçmektedir. Genel toplumsal hayatın esaslarını, genel bir hukuk düzeni teşkil etmektedir. Böylece, özellikle Atina sitesinde esas motif olan demokratik bir eğitim ideali ortaya çıkmış olmaktadır” (Aytaç, 1998).

Görüleceği gibi Antik Yunan’da demokratik bir anlayışı destekleyen, hukuk düzenini oluşturan ve haklılık kavramını öne çıkartan bir eğitim anlayışı egemendir. Çok sayıdaki şehir devleti (polis)’nin içerisinde savaş devleti Isparta ve kanun devleti Atina dünya tarihi açısından önem arz etmektedir. Atina polis devletinin hukuk bilincinin oluşmasında kültürel birikimleri Roma hukukunun temelini oluşturmuştur.

Antik Yunan’da ve felsefe tarihinde önemli bir yere sahip sofistlerin gramer, retorik ve diyalektik dallarındaki eğitimlerinin yanı sıra ahlâk, hukuk, tabiat bilimleri ve tarih dallarında dersler verdikleri görülmektedir. Böylece hukukun temel beslenme kaynaklarından demokratik düşünce “insan her şeyin ölçüsüdür” ilkesiyle vücut bulmaya başlamıştır.

Sokrates’te hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Sokrates’e göre vatandaşlığın esası genel geçer hakikatlerin bilgisine uygun yaşamaktır. Sokrates Atina demokrasisinin yaşadığı krizin hür vatandaşların devlet bilincindeki zayıflıktan kaynakladığını düşünür.

İşte bu nedenle de Sokrates, Atina devletinde temel erdemlerin yeniden geçerli olması ve istikrara kavuşması için, eğitim yönünden yardım etmek istiyordu. Bunun için de her şeyden önce adalet, cesaret, ölçülü olmak, içtenlikli olma... vb. gibi erdemleri, geleceğin aristokrat tabakasını teşkil edecek olan gençlere tanıtip benimsetmek gerekiyordu (Aytaç, 1998, s. 48).

Sokrates adalete her zaman güvenmiş, baldıran zehri ile cezalandırılmasına bile kayıtsız kalmış hiçbir kaçma yardımını kabul etmemiş ve kaçma teşebbüsünde de bulunmamıştır.

Platon'da hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Sokrates'in öğrencisi olan Platon çağını aşarak günümüze kadar gelen önemli bir eğitmendir. Eğitim konusundaki fikirlerini Devlet, Kanunlar Ve 7.Mektup adlı eserlerinde açıklamıştır. Platon adaletsiz bir hayat düzenine her zaman karşı olmuştur. Dünyada var olan düzen ideler âleminin bir yansımasıdır. Ütopik bir eğitim anlayışı sergilediği düşünülen Platon'da, 3-7 yaşlarda yapılan ana eğitim uygulamalarında ruhun geliştirilmesi ve temel vatandaşlık becerilerinin temel unsurlarının öğretilmesi vurgulanmaktadır.

Platon'un genel olarak hükümet yetkililerinden talebi ne yapmak zorunda olduklarını bilmeleri gerektiğidir. Platon'a göre, yasaları çoğunlukla zayıf insanlar yaparlar; dolayısıyla da onları kendilerine, sadece kendi çıkarlarına uydururlar ve sadece bu açıdan onları överler ya da kötülerler.

Devlet kendi kendisine yetersiz kalan insanların başka insanlara gereksinim hissetmesinden doğmaktadır. Dolayısıyla eğitim hizmeti de devletin çocuklara ve gençlere sunması gereken bir hizmettir.

Aristo'da hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Aristo'nun felsefesi Ortaçağ kültürünün oluşmasından günümüze kadar birçok etkiyi barındırır. Aristo'nun birçok görüşü eğitim ve öğretimi de etkilemiştir. Aristo'ya göre eğitimin asli görevi, insanın içinde bulunduğu toplumun veya devletin erdemli ve bilgili bir bireyi olmasını sağlamaktır.

Aristoteles, eğitimin sağlanmasının esas amaç edindiği erdemleri, başlıca şu iki grup içerisinde toplar:

Zihni erdemler: bilim, bilgelik, güzel sanatlar ve pratik kavrayış... vs. gibi
Ahlâki erdemler: cesaret, ölçülülük, cömertlik ve her şeyden önce de hakseverlik. vs. gibi (Aytaç, 1998, s. 52).

Devletin varlığını sürdürebilmesi için kanunlara ve yasalara uygun bir eğitim anlayışının hakim olması gerektiğini vurgulayan Aristo, bu konuda "insanlar, eğer kanun ve yasalara uygun olarak eğitilmezler ise, o zaman en yüksek ve mükemmel kanunların varlığı bile, hiçbir işe yaramaz" der. Toplumda adalet ve hukuk bilincinin yerleşmesinde eğitim sistemine büyük görev düştüğünü eserlerinde dile getirmiştir. Ona göre politika veya devlet bilimi eğitimi ile pratik bilimlerin en üstüne çıkan birey devletin de faydalı bir üyesi olur.

Eski Roma hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Yunan kültürünün temellerinden yükselen Roma kültürü Avrupa eğitim ve hukuk anlayışının da temellerini oluşturmuştur.

Eski roma eğitiminin amacı, iyi vatandaş yetiştirmektir. Bu görev, ailenin omuzlarına yüklenmiştir. Bu iyi vatandaş, becerili, erdemli ve sağlam bir karaktere sahip olan kişidir. ...demek oluyor ki ana babalar çocuklarının kendi elleriyle hayata hazırlarlardı. Daha sonra çocuklar, bir ustanın (yargıç, asker) yanına verilirdi (Aytaç,1998, s.61).

Roma eğitim kurumlarının ilkokullarında okuma, yazma ve aritmetik öğretilirken 12 levha kanunlarının işlendiği hukuk sorunları da öğrencilere aktarılmaktaydı. Ayrıca Roma'da bulunan retorik okullarında politika ve hukuk eğitimleri verilmekteydi.

Ortaçağda hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Rönesans ve Reform hareketlerine kadar bu dönemin hukuk anlayışında Hıristiyanlığın etkileri görülür. Din, insanın bütün yaşam alanındadır. Her güç Tanrı'dan gelir ilkesi hukuk bilimi ve eğitimi de etkileyen bir ilke haline gelmiştir. Hristiyan papazlar ve ruhban sınıfı, eğitim sisteminde de ağırlığını hissettirerek hem kendi erklerini hem de kralın otoritesini destekleyecek hukuk eğitimini ön planda tutmuşlardır. Hukuk fakültelerindeki eğitim içeriğine bakacak olursak, papaların belirlediği emirler doğrultusunda kanunların öğretimi yapılmaktaydı.

Ortaçağda ön planda olan Yedi Özgür Sanat'a (Artes Liberales) ilave tıp, hukuk ve teoloji, eğitimleri Avrupa üniversitelerinde yer almıştır. Hukukun bu dönemde üniversite düzeyinde bir eğitiminden bahsedilebilir. Nitekim Bologna'da kurulan üniversitenin ağırlıklı olarak hukuk eğitimini öne çıkartarak kurumsallaşması önemli bir gelişmedir (Cobban, 1971). Ortaçağ'da hukuk eğitimi ağırlıklı olarak üniversitelerin kurulmasıyla gelişti. "Üniversiteler ilk kurulduklarında, belirli bilim dallarına ağırlık vererek teşekkül etmişlerdir. Mesela, kuzey İtalya'daki Bologna üniversitesinde öğretimin merkezini hukuk; güney İtalya'daki Salerno üniversitesinde ise tıp ilmi teşkil ediyordu" (Aytaç,1998).

Öğrencilerin önemli bir kısmının ilgi alanlarını da teolojiden çok tıp ve hukuk gibi bitirdiklerinde iş bulmalarında ciddi yararları olan eğitime yöneldiği de görülür (Cobban, 1971).

Liderlik konusuna bir düzeyde paralel ve bir düzeyde onun eş güdümünde giden ve aristokratik sınıfın ders programlarında sıkça yer alan bir diğer konu da hukuktu.

17. yy. Hukuk bilincinin eğitime yansımaları

17. Yüzyıl aristokrasisi kendi menfaati açısından hukuksal eğitim almaktadır. Bir anlamda hem hukuk hem de eğitim burjuvazi için çalışmaktadır diyebiliriz.

Bu dönemde kızların eğitimi, okuma, yazma ve dört işlem üzerinde toplanmaktadır. Bununla beraber kızlara hukuk konusunda da bilgi verilmesi istenir çünkü aristokrat kızlar, emrinde çalıştırılacakları hizmetçi ile uşakların hak ve görevlerinin ne olduğunun bilmiş olmalıdır (Aytaç, 1998).

18. yy. Aydınlanma çağı hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Aydınlanma çağı ile birlikte birçok düşünür artık hukukun dinin etkisinden çıkması gerektiği, insanın özgür iradesinin önde olacağı bir eğitim ve hukuk anlayışı tepkisi doğmuştur.

Aydınlanma döneminde hukuk düşünceleri hukukun dini doğmalardan oluşan bir sistem değil toplumun oluşturduğu devletin özünden üretilmesi yönündedir. 18. yy. 'da hukuk bilincinin eğitime yansımaları büyük iyimserlikle görülür. "On insandan dokuzunun iyi ya da kötü, faydalı ya da faydasız... vs. oluşu onların aldıkları eğitimin bir sonucudur" (Aytaç, 1998, s.62).

Yukarıdaki ifadeye istinaden, eğitim insanları birbirinden ayıran özellikleri ortaya çıkarmaktadır denilebilir. Yani insanların kategorize olması eğitim düzeyleri ile ilgili olmaktadır. Ancak bu konuda çok net ve keskin ayrımlar yapmak olanaksızdır.

19. yy. dan günümüze hukuk bilincinin eğitime yansımaları

Avrupa'daki modern kanunların 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında ortaya çıktığı görülür. Bu kanunlar Rönesans ve Reform sonrası Avrupa'da görülen aydınlanma hareketlerinin sonucundaki rasyonel doğal hukuk

prensiplerinin ürünü olup, aklın iradesiyle oluşturulmuş geniş kuramlar örneğidir (Patterson, 1951).

İlkçağdan beri hukuk ve eğitim alanındaki birikimler kurumsallaşarak toplumlar tarafından kabul görmüştür. Amerikan kültürünün oluşumu, Avrupa kıtasında sona eren iç savaşlar ve her alandaki buhranlar eğitim sistemlerine yansımıştır. Bu dönemde hukuk eğitimi yine üniversiteler düzeyinde verilmeye devam etmiştir. Temel eğitim düzeyinde Avrupa ve ABD’de çok yol kat edilmiş ve eğitim sistemleri demokratik kişilikli insanlar yetiştirmeye hazır hale getirilmiştir. Avrupa hukukunun temelleri Roma hukukuna ve Avrupa kültürünün zenginliğine dayanmaktadır. Dünya tarihinde değişimleri başlatan birçok düşünür Avrupa kökenlidir. Hukuk alanında, siyaset, bilim, felsefe ve eğitim alanında ortaya konulan birçok görüş ve uygulama dünya tarihini değiştiren niteliktedir (Öztürk, 2009).

Osmanlı Devleti’nde ise hukuk ağırlıklı olarak İslâm dininin hukuk anlayışı olan Fıkıh’a dayanmaktaydı. Fıkıhı destekleyen gelenek görenekler ve Anadolu kültürünün izleri adalet anlayışlarına yansımaktaydı. Zamanla Avrupa’daki yaşanan toplumsal değişimlerden Osmanlı Devleti ve tebaasını da etkilenmiştir. Bu etkilenmeye bağlı olarak padişah Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856) gibi hukuksal bildirilerle adalet ve hukuk düzeninde değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyetin ilânı ise hukuk anlayışının değişmesinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu gün bile bizim uygulamaya koymaya çalıştığımız birçok eğitim politikasının temelinde Avrupa ve Amerika kültürünü etkileri görülür (Öztürk, 2009).

Cumhuriyet döneminde de yabancı eğitim uzmanlarının görüşlerine dayanılarak eğitim sistemi geliştirilmeye çalışılmıştır. Türk ulusu kurtuluş mücadelesinin sonunda her sahada devrim gerçekleştirmeye çalışmıştır. Eskiye ait birçok kurum ya da oluşumların tek tek elden geçirilerek muasır medeniyetler seviyesine çıkartılmasına gayret gösterilmiştir. Bir toplumu eğitime çağdaşlaşmaya yöneltmek ve bunu başarmak azimli ve bilimsel niteliklere bağlı kalınarak yapılacak bir süreçtir. Ancak yılların kültür öğelerini değiştirmek bunların yerine daha gelişmiş kazanımlar koyabilmek zaman almaktadır. Kaldığı yerine konmaya ve değiştirilmeye çalışılan olgular sabit olmadığı gibi her gün hızlı bir şekilde değişime uğramaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenliği anabilim dallarında hukuk öğretimi temelleri

Üniversitelerimizdeki eğitim fakülteleri sosyal bilgiler öğretmenliği bölümlerinde zorunlu ve seçmeli olarak okutulan; Eğitim Bilimine Giriş, Temel Hukuk, Vatandaşlık Bilgisi, İnsan Hakları ve Demokrasi, İnsan İlişkileri ve İletişim, Türkiye'nin Modernleşme Tarihi, Eğitim Hukuku, Sosyoloji, Sosyal Bilgilerin Temelleri gibi derslerde hukuk ve adalet konuları işlenmektedir. Bu derslerle hem öğretmen adaylarının kişisel hukuk bilgi düzeyleri hem de temel eğitim düzeyinde verilecek derslerin bilgi alt düzeyi sosyal bilgiler öğretmen adaylarına kazandırılmaktadır. Hukuk algısının oluşması, hukuk okuryazarlığı ve hukuk bilincinin oluşması için bu alana ait temel bilgilerin öğretmen adaylarına kazandırılması yararlı olmaktadır.

“Sosyal bilgiler, sosyal ve beşeri bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşeri bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır. (Savage ve Armstrong, 1996, s. 9’ dan akt. Öztürk, 2009, s. 4).

Bu hedefler doğrultusunda eğitim kademelerine serpiştirilen sosyal bilimlere ait kazanımlar toplumun üyesi genç öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Sosyal bilimler ana başlığı altında tarih, coğrafya, vatandaşlık, hukuk vb. ders içerikleri ile toplumsal kültür öğeleri öğrencilere aktarılmaktadır. Üniter devlet yapısı, hukuk devleti ilkesi, küreselleşme ve coğrafi konumundan kaynaklanan stratejik önemi, sosyal bilgiler alanında bilinç düzeyi yüksek bireylerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Devlet tarafından bu gereksinimler ve daha birçok gereklilikten dolayı ilköğretim hatta okulöncesi eğitim programlarından yükseköğretime kadar her eğitim düzeyinde sosyal bilgiler kapsamında birçok ders içeriği güncellenerek eklenmektedir. Bu içeriklerin öğretilmesinde temel eğitim düzeyinde sosyal bilgiler, Türkçe, din kültürü ve ahlâk bilgisi, okulöncesi ve sınıf öğretmenlerine, orta öğretim boyutunda sosyal bilimler alanındaki branş

öğretmenlerine, yükseköğretim düzeyin de ise akademik personele büyük görevler düşmektedir.

Devletin varlık sebebi adaleti temin etmektir. “Mülkün temeli adalettir” sözü de bunu çok iyi örnelemektedir. Her düzen varlığını koruyabilmek için korumak ve geliştirmek zorunda olduğu değerlere sahiptir. Nasıl ailenin devamı için aile bireyleri sadakat, sevgi, saygı vb. duyguları ön planda tutmak zorunda ise; devletler de adaleti ve hukuk işleyişini çok iyi koordine etmelidir. Bu sayede yurttaşın devlete olan saygı ve bağlılığı artacak, kurumlar uzun süre ayakta kalabilecektir. Genç nesillere bu değerlerin aktarılması ve toplumsal yapı ve eğitim kurumunun işleyişi ile mümkün olacaktır. Eğitim kurumlarının baş aktörleri ilgili, kültürlü, demokratik, değişime açık çalışkan öğretmenlerin gayretleriyle toplumun algıları gelişecek, toplumsal barış ve uyum zenginleştirilmiş olacaktır. Öğrenciler üzerine yapılan araştırmalarda adil olan öğretmenlerin öğrenciler tarafından daha çok sevildikleri ve öğrencilerin derse yönelik öğrenme düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Öztürk, 2009).

Küreselleşmenin eğitim-hukuk-adalet sistemlerine yansımaları

Küreselleşme devletlerin vatandaşlık anlayışlarını da etkilemiştir. Küreselleşme ulus devlet görünümündeki birçok ülkede geleneksel yapıyı bir yerinden etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Küreselleşmenin etkisinde kalan birçok devlet, vatandaşları üzerindeki otoritesini uluslararası organizasyonlarla paylaşma zorunluluğunda kalmıştır (Yelken, 2011). Bir kişi sadece ülkesinin vatandaşı değil bir dünya vatandaşı bilincine yükselmeye başlamış bu ise toplumsal yapıda değişim ve yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Neticede devletler evrensel ilkelere uygun insan yetiştirilmesi boyutunda eğitim politikaları geliştirmeye başlamışlardır.

Küreselleşme boyutunda evrensel on tane değer öne çıkmaktadır. Bunlar; “özgürlük, refah, adalet, hoşgörü, uzlaşma, barış, düzen, bilgi, ahlâk ve kalite” dir. Devletin bu değerleri özümseyerek ve kabul ederek gerekli düzenlemeleri yapması gerekir (Aktan, 2003).

Ülke sınırlarını aşan evrensel değerlerin öğretimi ve bütün dünyada ortak bir kültür oluşturulması noktasında eğitim kurumlarına büyük görevler düşmektedir

(Kan, 2013). Buda eğitim yapısının tünden bu değerler eğitimine uygun düzenlenmesini gerektirmektedir (Erdoğan, 2003). Bu gelişmeler, demokrasi eğitimi, insan hakları sosyal bilgiler, vatandaşlık gibi birçok ders içeriğinin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır.

Hukuk ve adalet eğitiminin eğitim ve gelişim psikolojisi açısından değerlendirilmesi

Öğrenmenin gerçekleşmesi için hazır bulunurluğun olması gerekir. Eğitim psikolojisi açısından Hukuk ve Adalet dersinin öğretimi ele alınacak olursa, bireyde adalet duygusunun geliştiği, hukuksal terimleri anlayıp kavramaya çalıştığı dönemin tespit edilmesi önemlidir. Temel eğitim düzeyindeki hayat bilgisi dersleri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve seçmeli Hukuk ve Adalet derslerinin eğitsel çerçevesinin öğrenciler tarafından kavranması gelişim düzeylerine uygunluğu ile mümkündür.

Çocuklarda adalet duygusu zihinsel ve duygusal gelişimin evreleri çerçevesinde gelişmeye başlar. Bu duygu doğuştan var olan vicdan duygusunun çatısında, adalet duygusu çocukluk evresinde anne ve babanın yardımı ile gelişip şekillenir.

Gelişim psikolojisi tarihinde önemli bir yere sahip Kohlberg, ahlâk gelişiminde, en çok adalet kavramı üzerinde durmuştur. Ahlâk gelişimini gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olarak üzere üç düzeye ayırmış ve her düzeyin ikişer evreden geçtiğini savunmuştur (Selçuk, 2000; Bacanlı, 2006). Kohlberg küçük yaştan itibaren kişilerin adalet duygusunu çevresini ve kendi iç dünyasını gözlemleyerek geliştirdiğini ifade eder. Gelenek öncesi düzeyde kişi cezadan kaçmak ya da ödüle ulaşmak için kurallara uymaktadır. Geleneksel düzeyde ise toplumsal yapı, kanun ve düzen boyutunda kurallara uyan kişi en son düzey olan gelenek sonrası düzeyde insan hakları, demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi evrensel değerlere göre hareket etmektedir.

Eğitimin doğasında etik bir çabayı her zaman görürüz. Çünkü okullar sadece akademik bilgilerin aktarıldığı bir yer değildir. Ailelerin ve toplumun beklentisi olan iyi, doğru, adil, hoşgörülü ve dürüst bireyler yetiştirmek okulun önemli misyonlarıdır. Toplum okullardan saygı, adalet, vatandaşlık ve hukuk bilinci gibi

değerlerin öğrencilere kazandırılmasında eğitimin desteğini her zaman aramıştır (Aydın, 2003).

Adalet duygusu çocuklarda 5-6 yaşlarından itibaren görülmeye başlanır. Okulöncesinin sonları ve temel eğitimin başlangıcını oluşturur. Bu yaşlardan sonra bireylerde ahlâkî gelişim toplumun değerleri doğrultusunda aile ve eğitim kurumlarında verilecek değerler üzerine inşa edilir. Okulda öğretmen ahlâkî özellikleri ile öğrencilerine model teşkil eder. Nitekim öğretmenin sınıf iklimindeki davranışları adaleti, karşılıklı saygı ve sevgiyi destekleyici bir kalıpta ise çocuklar da belli süre sonra öğretmeni taklit etmeye başlayacaklardır. Öğretmenin öğrencilerin kusurlarına karşı olumlu yaklaşımları, öğrencilerin de diğer arkadaşlarının kusurlarına karşı hoşgörü ile yaklaşmasını sağlayabilir (Goleman, 1998).

İlkokul ve ortaokul ders çizelgeleri düzeyinde sosyal bilimler öğretimi perspektifi

Okullarda istendik davranışlar eğitim-öğretim yolu ile kazandırılmaktadır. Öğretim, istendik davranışların öğrenciye sunulma aşaması; eğitim ise davranışın beceri boyutunda geliştirilmesi evresi olarak değerlendirilebilir. Ders programları öğretim programları şeklinde oluşturularak öğrencilere sunulur. Senemoğlu öğretimi “bir derste öğrencilerin ulaşacağı hedefleri, hedeflerin kapsadığı davranışları, davranışları kazandırmak üzere düzenlenecek eğitim durumlarını ve davranışların ne derecede kazandırıldığını ortaya koyabilecek sınav durumlarını kapsayan, gelişmeye açık ve çok yönlü etkileşim içinde olan ögeler bütünüdür.” (Senemoğlu, 1998) şeklinde ifade etmektedir.

Öğrenciler, temel hak, özgürlük, demokrasi, vatandaşlık, devlet yapısı, insan hakları ve anayasa hakkında temel bilgileri sosyal bilgiler dersinde öğrenmektedir (Oğuz, 2013).

Sosyal bilgiler ders içeriğinde de hukuk ve adalet kavramlarına yer verilmektedir. Hukuk ve Adalet dersi okullarımızda sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından okutulmaktadır. Günlük hayatta karşımıza çıkan birçok durumun hukukla bir ilintisi bulunmaktadır. Bir mal alım, satımı, kamu kurum ve kuruluşlarıyla olan münasebetlerimiz vb. birçok durum hukuk biliminin ilgi alanına girmektedir. Hukuk bilimi, cemiyet halinde yaşayan şahısların sosyal

yönden önemli olan davranışlarını düzenleyen, müşterek hayatın huzur, sükûn ve karşılıklı güven içinde cereyanını sağlayan emir ve yasaklardan oluşan sosyal davranış kaidelerinin tümüdür (Akıntürk, 1992).

1975 yılından başlayarak sosyal bilgiler ders programlarında yer alan hukuk eğitimi de toplumsallaşmanın sağlanmasına, toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla ilişkilerini düzenlenmesine ve gücünü devletten alan hukuk kurallarının da öğretilmesini amaçlamaktadır (Patrick ve Hoge, 1991).

Ortaokul 6 ve 7. sınıflarda seçmeli okutulması tavsiye olunan Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerin düzeylerine uygunluğunu değerlendirmek için öğrencinin o sınıf düzeyine kadar aldığı sosyal bilimler derslerine ait kazanımlara bakmak, bu dersler çerçevesinde hukuk bilincini oluşturacak ya da pekiştirilecek içeriklerin değerlendirilmesi araştırma için yararlı olacaktır.

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 28.05.2013 tarih ve 22 sayılı kararı ile 2013-2014 eğitim öğretim yılından geçerli olmak üzere İlköğretim Kurumları (İlkokul ve Ortaokul) haftalık ders çizelgesinin ortaokul kısmında değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar ekindeki temel eğitim düzeyinde okutulan sosyal bilimler derslerinden bazılarının isimleri ve sınıflar düzeyindeki ders saatleri tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1

İlkokullar ve Ortaokullar Haftalık Ders Çizelgesi

DERSLER	SINIFLAR							
	İLKOKUL				ORTAOKUL			
	1	2	3	4	5	6	7	8
Hayat Bilgisi	4	4	3					
Sosyal Bilgiler				3	3	3	3	
T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük								2
İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi				2				
Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi				2	2	2	2	2
Hukuk ve Adalet (Seçmeli)						2	2	
Düşünme Eğitimi (Seçmeli)							2	2

Sosyal bilgiler kavramının tanımında ki benzer belirsizlik mevcuttur. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS) ortak ve referans kabul edilebilecek bir tanım üzerinde hem fikir olunmasını sağlamıştır (Savage ve Armstrong, 1996'dan akt. Öztürk, 2009). Bu tanım şu şekilde ifade edilmiştir;

Sosyal bilgiler, sosyal ve beşeri bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla kaynaştıran bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşeri bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden kendine mal ettiği içerik üzerinde sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma sağlar. Sosyal bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı birbirine bağlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumda, genç insanlara bilgiye dayalı ve mantıklı karar alabilme yeteneklerini geliştirmede yardımcı olmaktır (Savage ve Armstrong, 1996'dan akt. Öztürk, 2009, s.52).

Çocuk gelişimine uygun olarak hazırlanan hayat bilgisi dersi içeriğini doğa bilimlerinden almakta ve toplumsal yapı ile birleştirip somut olarak öğrencinin ilgisine sunmaktadır. Bu ders ile öğrenciler etkin bir birey ve katılımcı bir vatandaş olma bilinci edinerek ortaokul devresine hazırlanmaktadır (Biçer, 2007).

Benzer şekilde sosyal bilgiler dersi ve sosyal bilimler kapsamındaki diğer dersler, öğrenciyi ait oldukları devre sonrasına, duygusal, bilişsel gelişimini ön planda tutarak da onu hayata ve üst öğrenim düzeylerine hazırlamaktadır.

Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilinci oluşturmada öğretmenin görev ve sorumlulukları

İlkokul ve ortaokul ders içerikleri, Avrupa birliği müktesebatı, eğitimde demokratikleşme, demokratik bir toplum bilincinin oluşturulma planı, hukuk devleti ilke uygulamalarının zenginleştirilmesi, küreselleşme, değişen toplumsal ve kültürel etkenlere bağlı olarak bir takım değişimler yaşamaktadır. Bu değişimlerin gerçekleşmesinde eğitim kurumlarına ve eğitim çalışanlarına düşen görev büyüktür.

Günümüz perspektifi açısından etkin yurttaşlık vasıflarıyla devlete bağlılık, insan hakları ve demokrasiye saygılı, bu değerleri özümsemiş bireyler yetiştirmek

eğitim sisteminizin sorumlulukları arasındadır. Bu anlamda eğitim programları hazırlanır. Bunların uygulayıcısı eğitim kurumları ve öğretmenlerdir. Ancak öğretmenlerin tutumları kazandırılmak istenen bilgi ve becerilerin düzeyini hem olumlu hem de olumsuz etkileyebilmektedir. Hukuk ve Adalet dersinde adaletin, hukukun değerlerini kazandırmaya çalışan öğretmen, davranışlar ve sınıf yönetimindeki uygulamaları ile de bunu pekiştirmelidir. Bu durumda öğrenci en azından öğrendiklerinin sınıf ortamında uygulanabilir olduğunu görecektir.

Vatandaşlık, insan hakları, hukuk bilinci bu eğitimi veren eğitim kurumlarında aşılanır. Birçok ÷lke eğitim programında bu değerlere bundan dolayı yer vermiştir. Nitelikli vatandaşlar yetiştirmek ailenin, toplumun görevi olduğu gibi en büyük görev okula ve dolayısıyla öğretmene dūřmektedir (Sağırlı, 2007). Demokratik tutumların öğrencilere yeterli düzeyde kazandırılması, yaşantı düzeyinde bu eğitimin verilmesi ve demokratik yaşam bilincinin oluşturulması öğretmenin sorumlulukları arasındadır (Dođanay, 2003).

Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının oluşturulma sürecine bakış

Hukuk ve adalet dersi iki bakanlık arasında 03/12/2012 tarihinde yapılan protokolle oluşturulmaya başlanmıştır. Mevcut eğitim programlarımızda Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgileri, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi gibi derslerde hukuk ve adalet bilincinin oluşturulmasına ilişkin kazanımlar bulunmaktaydı. Protokol metninin 2. Maddesi “Bu protokolün amacı, Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğinde öğrencilerde hukuk bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürüt÷lmesi ve bu çalışmaların "Türkiye'de Adaletle Daha İyi Erişim İçin Koruyucu Hukuk Uygulamalarının Geliştirilmesi Projesi" ile desteklenmesidir” şeklinde yazıya dök÷len ifadesiyle hukuk bilincinin geliştirilmesi kapsamında konunun proje için daha iyi bir konum ve önem kazanması için desteklendiği anlaşılmaktadır. Program ile diğer ders programlarıyla ilişkili bir disiplin oluşturulmaya çalışıldığı gör÷lmektedir.

Ders kapsamında oluşturulacak öğretim programının çerçevesini oluşturmak ve Hukuk ve Adalet dersinin çerçeve öğretim programını geliştirmek için Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğu ile Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından “Hukuk Bilinci Geliştirme Komisyonu” adıyla ortak bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyon, öğrencilerin gelişim

özelliklerini de göz önünde bulundurarak çerçeve programın kazanımlarını ve içeriğini belirleyecektir. (Protokol Metni, 2013 md. 5.2). Komisyon kurularak Temel Hukuk Kavramları, Haklar ve Sorumluluklar, Adaletin Önemi, Toplumsal Değişme ve Adalet, Hukuk ve Kanunlar, Yargılama Süreçleri, Mahkemeler gibi temel başlıklar yol gösterici olarak değerlendirilerek çerçeve programın hazırlanması planlanmıştır. Bu kapsamda mevcut dersler kapsamında hukuk bilincini oluşturması noktasında içeriğe sahip bütün dersler ve konular taranarak öğretim programının çerçevesi oluşturulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol üç yıl süreyle devam edecek olup, bu süreçte programın ve projenin geliştirilmesi devam edilecektir.

Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Seçmeli Hukuk ve Adalet dersi Öğretim Programı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 07.06.2013 tarih ve 53 sayılı kararı ile 2013-2014 Öğretim Yılından itibaren uygulanmak üzere kabul edilerek Tebliğler Dergisinin Cilt: 76 Temmuz 2013 Sayı: 2670'da yayınlanmıştır. Ders içeriğinde kullanılacak ders kitabı kurulca henüz kabul edilmemiş, 2013-2014 Öğretim Yılına mahsus olmak üzere, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nce hazırlanacak öğretim materyalinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Ders kitabı olarak hazırlanacak eserlerin 16.01.2014 - 03.02.2014 tarihleri arasında kurul başkanlığına sunulması, Kurulca ders kitabı olarak kabul edilenlerin, 2014 yılı Haziran ayı Tebliğler Dergisinde duyurulması karara bağlanmıştır.

Hukuk ve Adalet dersinin hedef ve amaçları

Hukuk ve Adalet dersi hukuk kültürünün oluşması için ders programına kazandırılmıştır.

“Hukuk ve Adalet dersinde öğrencilerde sorunları ele alma, hukuk bilinci kazanma, haklarını bilme ve haklara eşlik eden sorumlulukları tanıma, haklarını arama konusunda cesaret gösterme, hak arama yolları ile ne zaman ve nasıl harekete geçilmesi gerektiğini öğrenme, hakların hukukla güvence altına alındığını bilme, adalet sistemi ve uygulayıcılarını tanıma ile uzlaşma kültürünü oluşturma konularında duyarlılık geliştirilmesi beklenmektedir. Bununla beraber günlük yaşamda makul olma, diğer bireylerin haklarına saygı gösterme, adil olma, adalete güvenme ve hukukun üstünlüğünü kabul

etme gibi olumlu tutumların da geliştirilmesi hedeflenmektedir” (MEB, 2013 hukuk ve adalet ders Programı).

Öğrencilerin ders kapsamında öğrendiği bilgileri toplumsal yaşamla irtibatını davranışlarına yansıtarak içselleştirilmesi beklenmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol neticesinde hukuk bilinci geliştirme komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun çalışmaları neticesinde Hukuk ve Adalet dersi öğretim programının kazanımlar ortaya konulmuştur. Bu kazanımlar ile hukuk ve adalet bilincinin geliştirilmesi sağlanarak, öğrencilerin daha mutlu bireyler olarak toplumun bir üyesi olması hedeflenmiştir.

Bu dersin bir diğer hedefi ise “evrenin ruhu olan adalet duygusu” ile herkes için gereken hukuk bilincinin genç yaşta aşılmasıdır. Eğitimde temel bilgi ve becerilerin edindirilmesi temel kabul edilmekle beraber bireyin toplumsal gereksinim hissettiği insani ve kültürel değerlerle kişiliğinin oturması da dikkat edilecek bir diğer faktördür.

Hukuk ve Adalet dersinin temel amacı öğrencilerde hukuk ve adalet bilincini geliştirmektir. Bu amaçla öncelikle bu dersle ilgili yeterlilikler, bu yeterliliklere dayalı olarak da kazanımlar belirlenmiştir.

Bu ders kapsamında öğrencilerde geliştirilmesi beklenen yeterlilikler şunlardır (Sağırlı, 2007):

- Yargılama sisteminin işlevini bilme
- Hukukun temel kavramlarını anlama
- Bir durumun hukuki bir sorun içerip içermediğini anlama
- Hak aramanın doğal olduğunu kabul etme
- Hakkın hukuki yollarla aranacağını kabul etme
- Hak arama sürecinin hukuki yollarını bilme
- Hukuki haklarını kullanmak için kimlerden ya da nerelerden yardım alacağını bilme
- Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülebileceğini kavrama

- Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar ve bu kurallar arasında hukukun yerini kavrama
- Hukuki sorunların çözümünde görevli kurum ve kuruluşları tanıma
- Adaletli olmayı önemseme

Bu yeterliliklere sahip olan bireylerin, davranışlarının sorumluluğunu üstlenmeleri ve davranışlarının olası sonuçlarını göz önünde bulundurmaları beklenmektedir.

Temel Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde Doç. Dr. Ferhat CANBOLAT, Yrd. Doç. Dr. Fatma ÜNAL, Yrd. Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI, Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ, Dr. Süleyman YİĞİT, Kubilay İNAN, İsmail AKSEL, Sadi DEMİR'den oluşan yazarlar komisyonu tarafından kaleme alınan Hukuk ve Adalet ders kitabının konu kapsamı temel eğitimde öğrencilere sunulan diğer sosyal bilimler derslerindeki hukuk ve adalet bilincinin geliştirmesi amaçlanan ilgili kazanımlarından oluşmaktadır. Başka yazar veya yayınevleri tarafından hazırlanan ders kitapları Haziran 2014'den sonra tebliğler dergisinde yayınlanması kararlaştırılmıştır.

Dersle ilgili akademik bir çalışma ya da öğretim programını sosyal bilgiler dersi gibi ele alan çok detaylı bir değerlendirme mevcut değildir. Bu nedenle dersin değerlendirilmesi noktasında sosyal bilgiler derslerindeki hukuk ve adalet ile ilgili bilgiler, görüşle araştırmamıza yer yer yansıtılmıştır. Sosyal bilgiler dersinde hukuk ve adalet bilincinin destekleyen ve hukuk okuryazarlığı noktasında da değerlendirmeye alınabilecek derse ilişkin amaçların yanı sıra sosyal bilgiler dersinin amaçlarını da ekleyebiliriz.

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
- Atatürk İlke ve İnkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
- Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.

- Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşleri sunar.
- İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.
- Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.
- İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir (MEB, 2013).

Dersin yapısı ve uygulanma aşamasının irdelenmesi

Dersin hedefi ve kazanımlarına, paralel olarak eğitim-öğretim süreçlerinin gerçek hayattaki örnekleri ile pekiştirilmeleri tavsiye olunmaktadır. Örneğin adalet sistemi çalışanlarını tanıtırken adliyenin ziyaret edilmesi, derslere tanıtım amaçlı hukuk çalışanlarının davet edilmesi bunlara örnektir. Diğer taraftan hukuk ve adalet ders içerikleri, hukuk ve adalet konularında öğrencilere bir farkındalık kazandırma noktasında hukukçu eğitiminden ziyade öğrencilerin eleştirel düşünebilmesini sağlama; ayrıca, tartışan, sorunlara hukuk ve görgü kuralları çerçevesinde yaklaşım sergileyecek bir yapı kazandırmaya yönelik olmalıdır. Ayrıca günlük yaşamdan öğrencilerin gelişim düzeyleri ve ders içeriklerine uygun güncel problemlerin derslerle ilişkilendirilmesi yararlı olacaktır. Ders kapsamında öğrencilerin özel hayatlarına saygıyı ön plana çıkartarak bireysel farklılıklarının dikkate alınması gerekmektedir.

Hukuk ve Adalet dersinin ölçme ve değerlendirme boyutunun değerlendirilmesi

Dersin amacı öğrencilerde hukuku ve adalet üzerine bir bilinç oluşturmak ve farkındalık yaratmaktır. Seçmeli dersler kapsamında 6 ve 7. sınıflarda okutulması tavsiye olunan bu derste ölçme ve değerlendirme süreç odaklı bir değerlendirmenin yapılması daha yararlı olacaktır (MEB, 2013). Öğrencilerin sınıf ve okul içindeki davranışları gözlemlenerek ders paralelindeki becerileri kazanıp kazanmadığı veya uygulama boyutu değerlendirilebilir.

Hukuk ve Adalet dersi aslında demokrasi eğitimini de desteklemektedir. Çünkü demokrasinin koşullarından birisi de adalet duygusunun, eşitliğin, insana saygının ön planda olduğu bir düzenin geliştirilmesidir. Okul, öğretmen, idareci, diğer çalışanlar, öğrenciler ve velilerin katılımıyla oluşan ortaklığın etkin bir okul ikliminde, demokrasi, davranış ve sonuçlarını kabul eden ve öğrenme geri dönütünün verildiği bir ortam haline gelecektir. Bu ortam da okul kültürünün kalitesini belirleyecektir (Karagiorgi, 2011).

Hukuk ve Adalet dersi üniteleri kapsamında kazandırılması istenen yeterlilikler

Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilere kazandırılması istenen temel yeterlilik hukuk ve adalet bilincini geliştirilmesidir. Bu doğrultuda ilk önce dersin yeterlilikleri, daha sonra da yeterliliklerle öğrencilere öğretilmesi düşünülen kazanımlar belirlenmiştir. Hukuk ve Adalet dersi kapsamında öğrencilerde geliştirilmesi beklenen yeterlilikler şunlardır (MEB, 2013):

Tablo 2

Hukuk ve adalet dersi Üniteleri Kapsamında Kazandırılması İstenen Yeterlilikler

ÜNİTE ADI	YETERLİLİK
Toplumsal Düzen ve Hukuk	Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar ve bu kurallar arasında hukukun yerini kavrama.
Hukuk ve adalet ile ilgili Temel Kavramlar	Hukukun temel kavramlarını anlama.
Adaletin Hukukun Yeri	Bir durumun hukuki bir sorun içerip içermediğini anlama.
	Hak aramanın doğal olduğunu kabul etme.
	Hakkın hukuki yollarla aranacağını kabul etme.
	Hukuki haklarını kullanmak için kimlerden ya da nerelerden yardım alacağını bilme.
Hak arama sürecinin hukuki yollarını bilme.	
Anlaşmazlıkların Çözümü ve Adaletin Sağlanması İçin Çalışan Kişiler ve Kurumlar	Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülebileceğini kavrama.

	Hukuki sorunların çözümünde görevli kurum ve kuruluşları tanıma.
	Yargılama sisteminin işlevini bilme.
Adalet Duygusu ve Toplumsal Yaşam	Adaletli olmayı önemseme.

Kaynak: MEB, 2013

Hukuk ve Adalet dersi ile bu yeterlilikleri kazanmış bireyler davranışlarının sonuçları ve sorumluluğunun bilincine varmış olmaları beklenmektedir.

Hukuk ve adalet öğretim programında hukuk bilinci geliştirmeye ilişkin öğrenme alanları ve kazanımları

Sosyal bilgiler dersleriyle temel eğitim düzeyinde iyi ve sorumlu yurttaşlar yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilimleri oluşturan disiplinlerden öğrencilere sosyal yaşamın her alanına ilişkin bilgi, yetenek ve değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı bir alan olarak bahsetmek uygun olacaktır (Erden, t.y.).

Eğitim kurumlarında, devletin temelini oluşturan adalet duygusunu, hukuk düzeninin gereklerini, sorumlu vatandaşlık bilincini, demokratik ilkeleri, insan hakları ve tüm evrensel değerleri genç nesillere kazandırmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla temel eğitim düzeyi ve ortaöğretim düzeyinde zorunlu ya da seçmeli sosyal bilimlere ait bazı dersler eğitim sistemine konulmuştur. 2013-2014 eğitim öğretim yılından geçerli olmak üzere kabul edilen Hukuk ve Adalet dersi de bu tür derslerden biridir.

Hukuk ve Adalet ders programı kapsamında her kazanım bir öğrenme alanı (ünite) konusuna göre düzenlenmiştir. Öğrenme alanı birbiri ile ilişkili beceri, tema ve kavramların bir bütün olarak görülebildiği, öğrenmeyi sınıflandıran bir yapıdır. Hukuk ve Adalet ders programını oluşturan üniteler:

- Toplumsal Düzen ve Hukuk
- Hukuk ve Adalet İle İlgili Temel Kavramlar
- Adaletin Sağlanmasında Hukukun Yeri
- Anlaşmazlıkların Çözümü ve Adaletin Sağlanması İçin Çalışan Kişiler ve Kurumlar

- Adalet Duygusu ve Toplumsal Yaşam

Hukuk ve Adalet dersinin kazanımlarına ilişkin en temel beklenti çocuklara başkalarının hakkına saygıyı öğretmesi ve bunu ilişkilerine yansıtılabilmelerinin sağlanmasıdır. Bu bakış açısını edinen bir öğrencinin hem öz saygısı ve hak arayışı gelişecek hem de öğrenci insan olmaktan doğan haklarının olduğu kadar görev ve sorumluluklarının da bilincinde olacaktır.

Eğitimdeki adaletsiz uygulamalar bazen eğitim sisteminin eksikliğinden bazen öğretmenden bazen diğer öğrenciler ve genel olarak okul iklimindeki bazı değerlerin çalıştırılmamasından kaynaklanabilir. Böyle bir ortamda dış etkenlerin de etkisiyle bazı öğrencilerde saldırganlık ve şiddete eğilimi ön plana çıkartabilmektedir. Okullarımızdaki şiddetin önlenmesi ve azaltılması eylem planlarında adalet duygusunun okul kültürüne entegre edilmesi bu tür sıkıntıları önleyebilir. Bu anlamda Hukuk ve Adalet dersini alan öğrencilerin davranış şekillerinde farklılık gösterecektir.

Kazanımlar, çocukların doğrudan gözlenebilir davranışlarının yanı sıra bilgi, beceri, tutum ve değerleri içeren ifadelerdir (Demirkaya, 2006). Kazanım, öğrenme süreci içerisinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar yoluyla öğrencinin kazanması beklenen bilgi, beceri, tutum ve değerlerdir.

Tablo 3

Toplumsal Düzen ve Hukuk Ünitesi

ÜNİTE ADI	KAZANIMLAR
Toplumsal Düzen ve Hukuk	Toplumsal yaşamın kurallarla düzenlendiğini bilir.
	Toplumsal kurallar içerisinde hukuk kurallarının yerini ayırt eder.
	Hukuk kurallarına uyulmadığı takdirde toplumsal düzenin bozulacağını fark eder.

Hukuk ve Adalet dersi kapsamındaki ilk ünite de toplumsal yapıyı oluşturan öğeler, toplumsal yapıyı oluşturan ve düzenleyen durumlar, hukukun yazılı ve yazılı olmayan kaynakları üzerinde durularak, adalet ve hukukun toplumsal yaşamdaki önemi öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 4

Hukuk ve adalet ile ilgili temel kavramlar ünitesi

ÜNİTE ADI	KAZANIMLAR
Hukuk ve Adalet ile İlgili Temel Kavramlar	Hukukla ilgili temel kavramları tanımlar.
	“Hukuk” ve “Adalet” kavramları arasındaki ilişkiyi kavrar.
	Adalet ve eşitlik kavramlarını ayırt eder.
	Toplumsal düzenin sağlanmasında adaletin önemini kavrar
	Adaletin sağlanmasında hukukun rolünü açıklar.

İkinci ünite de hukuk ve adaletle ilgili temel kavramlar üzerinde durularak, kavramsal ilişkiler açısından değerlendirilmeler yapılmıştır. Ayrıca toplumsal düzenin korunmasında hukukun önemi vurgulanmıştır.

Tablo 5

Adaletin sağlanmasında hukukun yeri ünitesi kazanımları

ÜNİTE ADI	KAZANIMLAR
Adaletin Sağlanmasında Hukukun Yeri	Sorumluluklarının bilincinde olan bir birey olarak davranmamanın hukuki sorunlar ortaya çıkarabileceğini bilir.
	Hukuki sorunların diğer toplumsal sorunlardan farkını açıklar.
	Hukuk dışı davranışların olumsuz sonuçlarını fark eder.
	Hakkını aramaktan kaçınmaması gerektiğini bilir.
	Hakkın hukuki yollarla korunmasını örneklendirir.
	Hakkını hukuk dışı yollarla aramaya kalkışmanın olumsuz sonuçlarını anlar.
	Hukuki bilgi ve belgelere erişme yollarını bilir.
	Hukuki bilgi ve belgelere erişme yollarını kullanır.
	Hak arama konusunda izleyeceği hukuki süreçleri bilir.
	Hakların hukukla güvence altına alındığını fark eder.

Üçüncü ünite de hukukun üstünlüğü, hukuku sorun, hukuku durum, hukuksal süreçler ve sonuçları, hak arama yolları, hukuksal bilgi ve belgeye ulaşma

yöntemleri ile hakların korunmasını sağlayan yerel ve evrensel yasalar hakkında farkındalık oluşturulmak istenmiştir.

Tablo 6

Anlaşmazlıkların Çözümü ve Adaletin Sağlanması İçin Çalışan Kişiler ve Kurumlar Ünitesi'nin Kazanımları

ÜNİTE ADI	KAZANIMLAR
Anlaşmazlıkların Çözümü ve Adaletin Sağlanması İçin Çalışan Kişiler ve Kurumlar	Anlaşmazlıkların çözümünde uzlaşma yöntemlerine başvuracağını bilir.
	Farklı kurumların farklı hukuki sorunları ele aldığını bilir.
	Hukuki sorunların çözümünde görevli kurumların işleyişini açıklar.
	Yargı sisteminde çalışan kişilerin rollerinin farklı olduğunu açıklar.
	Yargı sistemindeki kurumların işlevlerinin farklı olduğunu açıklar.
	Yargılama sisteminin adaletin sağlanmasındaki rolünü açıklar.

Dördüncü ünite de adaletin sağlanmasında ve toplumsal barış açısından bireylerin yapabilecekleri, adliye sistemindeki işleyiş, yargı sistemindeki görevliler yargı sisteminin hukuk ve adalet için önemi üzerinde durulmuştur.

Tablo 7

Adalet Duygusu ve Toplumsal Yaşam Ünitesi Kazanımları

ÜNİTE ADI	KAZANIMLAR
Adalet Duygusu ve Toplumsal Yaşam	Güven duygusunun adaletin temeli olduğunu açıklar.
	Adaletsizliğin bireysel ve toplumsal sonuçlarının farkına varır.
	Adalet duygusunu olumsuz etkileyen uygulamaları sorgular.
	Yaşantısında adil olmaya özen gösterir.
	Adaletin sağlanmasıyla oluşan duyguları ifade eder.

Hukuk ve Adalet dersi kapsamındaki son ünite de ise toplumsal barış için gerekli koşullar, adaletin önemi, bireysel adalet görüşleri ve ders paralelinde öğrendiği becerilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Üniteler bazında açıklanması istenen kavramlar

Hukuk ve Adalet dersi kapsamında bütün kazanım alanlarına ait temel hukuksal kavramların öğrenciler tarafından bilinmesinde hukuk bilincinin oluşturulması için fayda bulunmaktadır. Gerek öğretim programında gerekse ders kitabının içeriğinde geçen kavramlar listesi üniteler düzeyinde ele alınarak gösterilmiştir.

Tablo 8

Üniteler Bazında Açıklanması İstenen Kavramlar

ÜNİTE ADI	KAVRAMLAR
Toplumsal Düzen ve Hukuk	Hukuk kuralı, toplumsal kurallar, din kuralları, ahlâk kuralları, öf ve adet, görgü kuralları
Hukuk ve Adalet İle İlgili Temel Kavramlar	Eşitlik, adalet, hak, hukuk, hukuk devleti, Anayasa, kanun (yasa), suç, kabahat, davacı, davalı
Adaletin Sağlanmasında Hukukun Yeri	Hukuki sorun, hukuk kuralı ihlali, hukuk dışı, hukuki yaptırım, ceza, icra, şikâyet, ihbar, tanıklık, hak arama hürriyeti, savunma hakkı, kişi dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, alacak hakkı, ailenin korunması, çocuk hakları, özel hayatın gizliliği, tüketici hakkı, hukuki bilgi, hukuki belge, hak arama, dilekçe hakkı, dava hakkı, itiraz hakkı, Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname si, Çocuk Hakları Sözleşmesi
Anlaşmazlıkların Çözümü ve Adaletin Sağlanması İçin Çalışan Kişiler ve Kurumlar	Makul olma, çatışma çözme, uzlaşma, arabuluculuk, idari kurumlar, yargı sistemi, mahkemeler, savcılık, icra dairesi, hâkim,

	cumhuriyet savcısı, avukat, icra memuru, zabıt kâtibi, mübaşir, infaz ve koruma memuru, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Adalet Bakanlığı, adliye, barolar, noter, yargılama sistemi
Adalet Duygusu ve Toplumsal Yaşam	Adil olma, vicdan, adaletsizlik

Bu kavramlar aynı zamanda hukuk bilincinin oluşturulmasındaki öğretmen ve öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesinde yararlanılacak ölçek ve testlerde de kullanılacaktır.

Demokrasi denilince akla eşitlik, adalet, özgürlük, hoşgörü, insana verilen değer, hakların korunması gibi değerler akla gelir. Okul bu değerlere göre organize edilecek ve eğitim içerikleri de bu paralelde zenginleştirilecek olursa bu değerler hem öğrenciler hem de eğitim kurumları tarafından daha kolay benimsenecek ve uygulama alanına kavuşacaktır. Sağlıklı bir örgüt ortamı meydana getirmek ve toplumsal yapıyı geliştirmek demokrasinin koşulları arasındadır (Karşlı, 2006).

Toplumsal bir varlık olan insan eğitim yoluyla formal ve informal yollarla eğitime tabi tutulmaktadır. İnsan doğasında var olan adalet, hak, doğruluk, iyilik gibi duygular eğitim yoluyla geliştirilme ve olumlu yönde değiştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Genç yaşlardan itibaren alınan hukuk dersleri toplum içinde yaşayan insanların bireysel ve toplumsal çatışmalardan uzak tutarak, barışçıl çözümlerle birbirine yaklaştırmaktadır. Bu bağlamda ortaokul 6 ve 7. sınıfta seçmeli okutulacak Hukuk ve Adalet dersi ile herkesin eşit biçimde adalet ulaşabilmesi, demokrasinin ve günümüz adalet sisteminin dinamik işleyişinin sağlanması noktasında da topluma hizmet etmektedir. Küçük yaştan itibaren bireylerin haklarını bilmeleri, koruyucu hukuk uygulamalarından haberdar olmaları, dezavantajlı gruplar içerisinde bulunan çocukların her türlü istismardan uzak kalmalarını da sağlayabilir. Hukuk kuralları ne zaman toplum tarafından

benimsenerek, toplumda yerleşik kültür haline gelirse o zaman kâğıt üzerinde kalan normlar bütünü olmaktan çıkacaktır.

İkinci Bölüm

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve verilerin analizleri ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

Araştırmanın Modeli

Alan araştırmasında nitel ve nicel yöntemler karma bir biçimde kullanılmıştır. Nicel araştırmalarda örneklemin temsil edici olması önemlidir; bu, evrende bulunan her birimin araştırmada yer almak için eşit seçilme ihtimaline sahip olması anlamına gelmektedir (temsiliyet ve tesadüflük). Niteliksel görüşmelerde ise önemli olan temsiliyet ya da tesadüflük değil bir sorunun - konunun anlaşılmasında yorumlanmasında katkı sunacak örneklem ile çalışma yürütülmesidir. Bu kapsamda uygulanan ölçek ve mülakat soruları literatür taraması sonucunda oluşturulmuştur (Karasar, 2005).

Araştırma kapsamında, ortaokul Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilincini geliştirmeye etkisi, öğrenci görüşlerine göre incelenmiştir. Bunun için betimsel tarama modeli, nicel ve nitel araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır.

Öğrencilerin algılarını saptamak üzere öncelikle betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli aracılığıyla geçmişte var olan veya varlığını koruyan algı ve olaylarla ilgili veriler toplanabilmekte ve analiz edilebilmektedir (Karasar, 2005).

Öğrencilerin derse yönelik algılarının daha iyi anlaşılabilmesi için ise nitel araştırma uygulanmıştır. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama gibi tekniklerden yararlanılarak meydana getirilen, algıların ve olayların bütüncül bir şekilde algılanmasını sağlayan nitel sürecin izlendiği araştırmalar olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Veri Toplama Araçları

Nicel veri toplama aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak ölçek kullanılmıştır. Öğrencilere yapılacak olan veri toplama aracında kişisel bilgi formu, Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği ve Hukuk Davranış Ölçeğinden oluşmaktadır. Ölçeklerin güvenilirliği Oğuz (2013) tarafından sağlanmıştır. Ölçekler 5 “hiç katılmıyorum”, 4 “katılmıyorum”, 3 “kararsızım”, 2 “katılıyorum” ve 1 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li likert formundadır. Ölçeklerin veri analizinde Bu çalışmaya ilişkin olarak ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri Tablo 9 ve Tablo 10’daki gibidir.

Tablo 9

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlilik.

	Faktör Yüğü	Cronbach’s Alpha
Hukuka Güven		
1. Demokrasinin, insan hakları için vazgeçilmez bir değer olduğuna inanıyorum.	0,604	
2. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede yaşadığım için mutluyum.	0,681	
3. Haklarım korunursa devlete olan güvenim artar.	0,648	
4. Yasaların toplumun huzur ve mutluluğu için hazırlandığının farkındayım.	0,647	
5. İnsana insan olduğu için değer verilmesi gerektiğine inanırım.	0,617	
6. Bütün insanların haklar yönünden eşit olduklarına inanırım.	0,615	0,831
7. Haklarımız çiğnendiğinde mahkemelerin işe yaradığının bilincindeyim.	0,640	
8. Her kurumun yasalarca belirlenmiş görev ve sorumlulukları olduğuna inanırım.	0,674	
9. Kurallara uymadığımızda toplumda sorunların çıkacağına inanıyorum.	0,575	
10. Ülkemizde düşünce özgürlüğünün olduğuna inanırım.	0,623	
Hukuka İlgi		
11. Hukuk konuları ile ilgili bir şeyler okumak ilgimi çekmez.	0,812	
12. Hukukla ilgili (hakim, savcı, avukat) meslekleri hiç sevmem.	0,890	
13. Hukuk kurallarının toplumsal yaşamı kolaylaştırdığına inanmıyorum.	0,871	0,869
14. Devletin vatandaşa karşı görevlerini yerine getirdiğine inanmıyorum.	0,889	
15. Hak ve özgürlüğü elinden alınmış biri beni ilgilendirmiyor.	0,906	

16. Sivil toplum kuruluşlarının çalışması önemli değildir.	0,884	
17. Derste hukuk konuları işlenirken çok sıkılıyorum.	0,91	
18. Bireylerin, grup içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmelerinin önemli olduğunu düşünmüyorum.	0,876	
19. Toplum huzurunun hukuk kurallarıyla sağlandığını düşünmüyorum.	0,890	
Hukuki Sorumluluk		
20. Üzerime düşen görevleri yerine getirdiğimde, hak ettiğim şekilde davranılmasını isterim.	0,837	
21. Haklarımı korumanın önemli olduğunun bilincindeyim.	0,838	
22. Daha iyi hizmet verebilmeleri için kurumlarda iş bölümünün olması beni mutlu eder.	0,831	0,884
23. Sorumluluklarımızı yerine getirirken haklarımızı kullanmamız gerektiğine inanırım.	0,814	
Hukuki Yapıtım		
24. Her ortamda Hukuk konuları ile ilgili tartışma programlarını zevkle izlerim.	0,724	
25. Kamu malına zarar vermekten zevk alırım.	0,871	0,782
26. Yazılı kuralların sözlü kurallara göre yaptırım gücünün daha az olduğuna inanıyorum.	0,787	
Not: KMO: 0,912, Barlett's Test: $p < 0,05$		

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği güvenirlik ve geçerlilik incelemesine göre, ölçek 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçekler şu şekildedir: Hukuka Güven, Hukuka İlgisi, Hukuki Sorumluluk ve Hukuki Yapıtım.

Tablo 10

Hukuk Davranış Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlilik.

	Faktör Yüğü	Cronbach's Alpha
Hukuku Uygulama		
1. Katıldığım gruplarda sorumluluklarıma göre davranırım.	0,786	
2. İnsan haklarının korunması gerektiğini anlatabilirim.	0,789	
3. Kişiyeye özgü bir soruna getirilen çözümlerin insan hakları temelinde olması gerektiğini savunurum.	0,796	0,961
4. Vatandaş olarak devlete karşı görevlerimi yerine getiririm.	0,848	
5. Okulun ve okul eşyasının korurum.	0,821	
6. Yaşadığım çevreye karşı sorumluluklarım olduğunu bilirim.	0,842	

7. Adalet ve düzen için hukuku savunurum.	0,828	
8. Davranışlarıyla başkalarına zarar veren insanların aynı hareketleri sürdürmelerine karşı çıkarım.	0,769	
9. Tüm insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit ve özgür yaşama hakkına sahip olduklarını savunurum.	0,822	
10. Demokrasinin temel ilkelerini hayatımda kullanırım.	0,786	
11. Katıldığım gruplarda haklarımı savunurum	0,848	
12. Benimle iletişimi olan kişilere dürüst davranırım.	0,834	
13. Hukuk kurallarını çiğneyenleri uyarırım.	0,750	
14. Evde sorumluluklarımı yerine getiririm.	0,823	
15. Yasalardan örnek verebilirim.	0,758	
16. Eğitim-öğretim hakkımı kullanıyorum.	0,785	
17. Okulda üzerime düşen görevlerimi yapmam.	0,558	
18. Alışverişlerimden sonra fiş alırım	0,706	
Günlük Hayatla İlişkilendirme		
19. Zaman zaman başkasını haksız yere suçlarım.	0,804	
20. Fiyatı ucuz olursa garanti belgesi olmayan ürünleri satın alırım.	0,826	
21. Bandrolü olmayan kitapları satın alanları uyarırım.	0,895	0,944
22. Çocuk haklarını ilgilendiren yazılar okurum.	0,910	
23. Telif ve patent hakları saklı ürünler kullanırım.	0,895	
24. Korsan CD almam.	0,892	
Kuralsızlık		
25. Hakkımı aldığında kavga çıkartmam. Yoksa kavga çıkartırım.	0,861	
26. Hukukun olmadığı bir yerde demokratik haklarımı kullanırım.	0,826	
27. Sorunlarıma çözüm önerileri ararken başkalarının hak ve özgürlüklerini gözetmem.	0,885	0,928
28. Okulda uyulması gereken kurallara uymam.	0,877	
29. Hukuka aykırı tutanakları imzalarım.	0,875	

Not: KMO: 0,933, Barlett's Test: $p < 0,05$

Hukuk Davranış Ölçeği güvenilirlik ve geçerlilik incelemesinde göre, ölçek 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçekler şu şekildedir: Hukuku Uygulama, Günlük Hayatla İlişkilendirme ve Kuralsızlıktır.

Nitel veri toplama aracı

Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilincini geliştirmeye etkisi, görüşme sorularıyla incelenmiştir. Bunun için Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilincini geliştirmeye etkisinin ne olduğuna dair 4 soru sorulmuş ve konuyla ilgili görüşleri kaydedilmiştir. Mülakata 71 öğrenci katılmıştır. Mülakat soruları şu şekildedir:

- Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında yaşadığınız çevreye karşı olan duyarlıklarınızda neler değişti?
- Hukuk ve Adalet derslerini gördükten sonra bir vatandaş olarak devlete karşı sorumluluklarınızı yerine getirme adına neler yapıyorsunuz?
- Hukuk ve Adalet derslerini gördükten sonra evde sorumluluklarınızı yerine getirme adına neler yapıyorsunuz?
- Hukuk ve Adalet derslerini aldıktan sonra hukuk kurallarına uyulması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Verilerin Toplanması

Araştırmada Ankara ili Çankaya, Altındağ ve Sincan ilçelerindeki ortaokullar tespit edilmiş ve örnekleme Hukuk ve Adalet dersini alan okul sayısının 12 olduğu gözlemlenmiştir. Uygulama yapılacak okullar için resmi izin süreçleri takip edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara İli Altındağ İlçesi (Karapürçek Ortaokulu), Çankaya İlçesi (Eşref Bitlis Ortaokulu, Kütükçü Ali Bey Ortaokulu, Maltepe Ortaokulu, Ahmet Yesevi Ortaokulu, Anıttepe Ortaokulu, Abdurrahman Şengel Ortaokulu) ve Sincan İlçesi (Dr. Yıldız Yakınlar Ortaokulu, Gazneliler Ortaokulu, Mareşal Fevzi Çakmak Ortaokulu, Ressam İbrahim Çalı Ortaokulu, Burak Reis Ortaokulu)'nde bulunan ortaokullar oluşturmaktadır.

Tablo 11

Evren Hakkında Bilgi.

İL	İLÇE	OKUL	ÖĞRENCİ
ANKARA	ALTINDAĞ	KARAPÜRÇEK ORTAOKULU	300
		EŞREF BİTLİS ORTAOKULU	14
		KÜTÜKÇÜ ALİ BEY ORTAOKULU	15
	ÇANKAYA	MALTEPE ORTAOKULU	14
		ANITTEPE ORTAOKULU	42
		AHMET YESEVİ ORTAOKULU	17
		ABDURRAHMAN ŞENGEL ORTAOKULU	12
		Dr. YILDIZ YAKINLAR ORTAOKULU	16
	SİNCAN	GAZNELİLER ORTAOKULU	25
		MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK ORTAOKULU	18
		RESSAM İBRAHİM ÇALI ORTAOKULU	97
		BURAK REİS ORTAOKULU	17

Bu 12 okul içerisinde Hukuk ve Adalet dersini seçen öğrenci sayısının 777 olduğu saptanmıştır. Uygulama yapılacak okullara gidilerek dersin hangi gün ve saatte işlendiği tespit edilerek ölçek uygulama sürecine başlanmıştır. Örneklemdaki 12 okulda 587 öğrenciye ölçek uygulanmıştır. Uygulamada öğrencilerin ölçek uygulamaya isteksiz olmaları ve okulda bulunmamaları gibi nedenler örneklemin belirlenmesinde etkili olmuştur. Çalışmada ayrıca hazırlanan görüşme soruları 71 öğrenciye sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Ölçek uygulaması sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Veri çözümlemesi, frekans, yüzde ve ortalama gibi tanımlayıcı istatistiklerden yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmede kullanılacak testin tespiti için Kolmogorov - Smirnov Testi yapılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre değişkenlerin homojen varyansa sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Homojen varyansa sahip olmayan değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis testlerinden yararlanılmıştır.

Nitel araştırmada görüşme yöntemiyle 71 öğretmene 4 soru sorulmuştur. Veri çözümlemesinde ise içerik analizi yapılarak elde edilen veriler yorumlanmıştır. Görüşme sonrasında elde edilen bulgular uygun bir şekilde sınıflandırılmış ve frekans yüzde istatistiklerine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Üçüncü Bölüm

Bulgular ve Yorum

Nicel Verilere İlişkin Bulgular

Tablo 12

Cinsiyete İlişkin Bulgular

	Frekans	%
Kadın	302	51,4
Erkek	285	48,6
Toplam	587	100,0

Araştırmaya katılanların %51,4'u kadın ve %48,6'sı erkektir.

Tablo 13

Anne Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	%
Okuma yazma bilmiyor	27	4,6
İlkokul Mezunu	153	26,1
Ortaokul Mezunu	224	38,2
Lise Mezunu	116	19,8
Üniversite Mezunu	48	8,2
Yüksek Lisans	15	2,6
Doktora	4	0,7
Toplam	587	100,0

Araştırmaya katılanların annelerinin eğitim durumları incelendiğinde, %4,6'sının okuma yazma bilmediği, %26,1'inin ilkokul, %38,2'sinin ortaokul, %19,8'inin lise, %8,2'sinin üniversite u, %2,6'sının yüksek lisans ve %0,7'sinin de doktora mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 14

Baba Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	Frekans	%
Okuma yazma bilmiyor	15	2,6
İlkokul Mezunu	140	23,9
Ortaokul Mezunu	158	26,9
Lise Mezunu	143	24,4
Üniversite Mezunu	102	17,4
Yüksek Lisans	24	4,1
Doktora	5	0,9
Toplam	587	100,0

Araştırmaya katılanların babalarının eğitim durumları incelendiğinde, %2,6'sının okuma yazma bilmediği, %23,9'unun ilkokul, %26,9'unun ortaokul, %24,4'ünün lise, %17,4'ünün üniversite, %4,1'inin yüksek lisans ve %0,9'unun da doktora mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 15

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std hata
Hukuka Güven	1	5	4,35	,729
1. Demokrasinin, insan hakları için vazgeçilmez bir değer olduğuna inanıyorum.	1	5	4,48	,960
2. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede yaşadığım için mutluyum.	1	5	4,41	,951
3. Haklarım korunursa devlete olan güvenim artar.	1	5	4,49	,911
4. Yasaların toplumun huzur ve mutluluğu için hazırlandığını farkındayım.	1	5	4,31	1,001
5. İnsana insan olduğu için değer verilmesi gerektiğine inanırım.	1	5	4,40	,999
6. Bütün insanların haklar yönünden eşit olduklarına inanırım.	1	5	4,27	1,100
7. Haklarımız çiğnendiğinde mahkemelerin iş yaradığını bilincindeyim.	1	5	4,30	1,021

8. Her kurumun yasalarca belirlenmiş görev ve sorumlulukları olduğuna inanırım.	1	5	4,35	,967
9. Kurallara uymadığımızda toplumda sorunların çıkacağına inanıyorum.	1	5	4,38	,983
10. Ülkemizde düşünce özgürlüğünün olduğuna inanırım.	1	5	4,16	1,114
Hukuka İlgi	1	5	2,94	1,124
11. Hukuk konuları ile ilgili bir şeyler okumak ilgimi çekmez.	1	5	2,93	1,489
12. Hukukla ilgili (hakim, savcı, avukat) meslekleri hiç sevmem.	1	5	2,79	1,533
13. Hukuk kurallarının toplumsal yaşamı kolaylaştırdığına inanmıyorum.	1	5	3,15	1,552
14. Devletin vatandaşa karşı görevlerini yerine getirdiğine inanmıyorum.	1	5	3,10	1,467
15. Hak ve özgürlüğü elinden alınmış biri beni ilgilendirmiyor.	1	5	2,65	1,507
16. Sivil toplum kuruluşlarının çalışması önemli değildir.	1	5	2,57	1,494
17. Derste hukuk konuları işlenirken çok sıkılıyorum.	1	5	2,93	1,532
18. Bireylerin, grup içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmelerinin önemli olduğunu düşünmüyorum.	1	5	3,25	1,578
19. Toplum huzurunun hukuk kurallarıyla sağlandığını düşünmüyorum.	1	5	3,18	1,513
Hukuki Sorumluluk	1	5	4,29	1,299
20. Üzerime düşen görevleri yerine getirdiğimde, hak ettiğim şekilde davranılmamasını isterim.	1	5	4,34	1,073
21. Haklarımı korumanın önemli olduğunun bilincindeyim.	1	5	4,36	1,047
22. Daha iyi hizmet verebilmeleri için kurumlarda iş bölümünün olması beni mutlu eder.	1	5	4,27	1,085
23. Sorumluluklarımızı yerine getirirken haklarımızı kullanmamız gerektiğine inanırım.	1	5	4,22	1,161
Hukuki Yaptırım	1	5	3,47	1,698
24. Her ortamda Hukuk konuları ile ilgili tartışma programlarını zevkle izlerim.	1	5	3,72	1,398
25. Kamu malına zarar vermekten zevk alırım.	1	5	3,12	1,692
26. Yazılı kuralların sözlü kurallara göre yaptırım gücünün daha az olduğuna inanıyorum.	1	5	3,58	1,458

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, hukuka güven algısının ortalamada değeri 4,35, hukuka ilgi algısının ortalama değeri 2,94, hukuki sorumluluk algısının ortalama değeri 4,29 ve hukuki yaptırım algısının ortalama değeri 3,47 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilerin hukuki sorumluluk algılarının en yüksek ve hukuka ilgi algılarının en düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 16

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği Kolmogorov - Smirnov Testi Sonuçları

Ölçek/Boyutlar	Normal Dağılım "Z"	Sig.
Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği		
Hukuka Güven	4,861	0,000
Hukuka İlgi	1,565	0,015
Hukuki Sorumluluk	6,263	0,000
Hukuki Yaptırım	4,273	0,000

Tablo 16’da görüldüğü gibi Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda alfa (α) değeri $p=0,05$ ’in altında kalan boyutlar parametrik olmayan testlere (Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H) tabi tutulurken, alfa (α) değeri $p=0,05$ ’in üzerinde olan boyutlar parametrik testlere (t Testi ve Anova) tabi tutulmaktadır. Buna göre Hukuka Güven ($\alpha=0,000<0,05$); Hukuka İlgi ($\alpha=0,015<0,05$); Hukuki Sorumluluk ($\alpha=0,000<0,05$) ve Hukuki Yaptırım ($\alpha=0,000<0,05$) boyutlarının parametrik olmayan testlere tabi tutulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 17

Cinsiyet ve Hukuka Güven Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Hukuka Güven	Kadın	302	304,30	-1,552	0,121
	Erkek	285	283,08		

Tablo 17’de görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle hukuka güven algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($Z=-1,552$; $p=0,121>0,05$).

Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=304,30) kadınlardan (O.S.=283,08) daha fazla hukuka güven eğilimi gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 18

Cinsiyet ve Hukuka İlgili Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Hukuka İlgisi	Kadın	302	273,63	-2,999	0,003*
	Erkek	285	315,58		

*p≤0,05

Tablo 18’de görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle hukuka ilgi algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmektedir (Z=-2,999; p=0,003<0,05). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=315,58) kadınlardan (O.S.=273,63) daha fazla hukuka ilgi eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre hukuka ilgi algıları anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 19

Cinsiyet ve Hukuki Sorumluluk Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Hukuki Sorumluluk	Kadın	302	321,73	-4,436	0,000*
	Erkek	285	263,48		

*p<0,05

Tablo 19’da görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle hukuki sorumluluk algıları anlamlı bir farklılık gözlemlenmektedir (Z=-4,436; p=0,000<0,05). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=263,48) kadınlardan (O.S.=321,73) daha az hukuki sorumluluk eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre hukuka ilgi algıları anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Tablo 20

Cinsiyet ve Hukuki Yaptırım Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Hukuki Yaptırım	Kadın	302	295,48	0,221	0,825
	Erkek	285	292,44		

Tablo 20’de görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle hukuki yaptırım algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($Z=-0,221$; $p=0,825>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=292,44) kadınlardan (O.S.=295,48) daha az hukuki yaptırım eğilimi gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 21

Anne Eğitim Durumu ve Hukuka Güven Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Hukuka Güven	Okuma yazma bilmiyor	27	313,83	3,948	0,684
	İlkokul Mezunu	153	296,90		
	Ortaokul Mezunu	224	284,95		
	Lise Mezunu	116	292,45		
	Üniversite Mezunu	48	313,34		
	Yüksek Lisans	15	281,97		
	Doktora	4	414,00		

Tablo 21’de görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla hukuka güven algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=3,948$; $p=0,684>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında doktora mezunlarının (O.S.=414,00) hukuka güven algıları en yüksek, yüksek lisans mezunlarının (O.S.=281,97) ise en düşüktür. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 22

Anne Eğitim Durumu ve Hukuka İlgi Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Hukuka İlgi	Okuma yazma bilmiyor	27	364,85	6,808	0,132
	İlkokul Mezunu	153	298,10		
	Ortaokul Mezunu	224	281,51		
	Lise Mezunu	116	290,35		
	Üniversite Mezunu	48	315,71		
	Yüksek Lisans	15	223,03		
	Doktora	4	469,75		

Tablo 22’de görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla hukuka ilgi algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=6,808$; $p=0,132>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında doktora mezunlarının (O.S.=469,75) hukuka ilgi algıları en yüksek, yüksek lisans mezunlarının (O.S.=223,03) ise en düşüktür Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 23

Anne Eğitim Durumu ve Hukuki Sorumluluk Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Hukuki Sorumluluk	Okuma yazma bilmiyor	27	330,19	6,080	0,414
	İlkokul Mezunu	153	283,20		
	Ortaokul Mezunu	224	293,93		
	Lise Mezunu	116	296,25		
	Üniversite Mezunu	48	310,95		
	Yüksek Lisans	15	287,83		
	Doktora	4	147,88		

Tablo 23’de görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla hukuki sorumluluk algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=6,080$; $p=0,414>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında doktora

mezunlarının (O.S.=147,88) hukuki sorumluluk algıları en düşük, okuma yazma bilmeyenlerinki (O.S.=330,19) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 24

Anne Eğitim Durumu ve Hukuki Yaptırım Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Hukuki Yaptırım	Okuma yazma bilmiyor	27	339,26	3,709	0,716
	İlkokul Mezunu	153	286,46		
	Ortaokul Mezunu	224	289,62		
	Lise Mezunu	116	296,53		
	Üniversite Mezunu	48	313,66		
	Yüksek Lisans	15	264,93		
	Doktora	4	321,62		

Tablo 24’de görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla hukuki yaptırım algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=3,709$; $p=0,716>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında yüksek lisans mezunlarının (O.S.=264,93) hukuki yaptırım algıları en düşük, okuma yazma bilmeyenlerinki (O.S.=339,26) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 25

Baba Eğitim Durumu ve Hukuka Güven Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Hukuka Güven	Okuma yazma bilmiyor	15	276,80	4,724	0,580
	İlkokul Mezunu	140	279,58		
	Ortaokul Mezunu	158	293,35		
	Lise Mezunu	143	297,66		
	Üniversite Mezunu	102	305,69		
	Yüksek Lisans	24	338,48		
	Doktora	5	213,30		

Tablo 25’de görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla hukuka güven algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=4,724$; $p=0,580>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında doktora mezunlarının (O.S.=213,30) hukuka güven algıları en düşük, yüksek lisans mezunlarının (O.S.=338,48) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 26

Baba Eğitim Durumu ve Hukuka İlgili Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X^2	p
Hukuka İlgisi	Okuma yazma bilmiyor	15	191,10	9,039	0,171
	İlkokul Mezunu	140	300,51		
	Ortaokul Mezunu	158	292,96		
	Lise Mezunu	143	279,51		
	Üniversite Mezunu	102	317,29		
	Yüksek Lisans	24	313,35		
	Doktora	5	299,50		

Tablo 26’da görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla hukuka ilgi algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=9,039$; $p=0,171>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında okuma yazma bilmeyenlerin (O.S.=191,10) hukuka ilgi algıları en düşük, üniversite mezunlarının (O.S.=317,29) ise hukuka ilgi algıları en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 27

Baba Eğitim Durumu ve Hukuki Sorumluluk Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X^2	p
Hukuki Sorumluluk	Okuma yazma bilmiyor	15	364,37	5,486	0,483
	İlkokul Mezunu	140	292,16		
	Ortaokul Mezunu	158	289,10		
	Lise Mezunu	143	284,84		
	Üniversite Mezunu	102	297,80		
	Yüksek Lisans	24	298,81		
	Doktora	5	390,00		

Tablo 27’de görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla hukuki sorumluluk algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=-5,486$; $p=0,483>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında lise mezunlarının (O.S.=284,84) hukuki sorumluluk algıları en düşük, doktora mezunlarının (O.S.=390,00) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 28

Baba Eğitim Durumu ve Hukuki Yaptırım Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X^2	p
Hukuki Yaptırım	Okuma yazma bilmiyor	15	237,27	6,329	0,387
	İlkokul Mezunu	140	295,19		
	Ortaokul Mezunu	158	290,55		
	Lise Mezunu	143	279,12		
	Üniversite Mezunu	102	315,44		
	Yüksek Lisans	24	335,58		
	Doktora	5	328,30		

Tablo 28’de görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla hukuki yaptırım algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=-6,329$; $p=0,387>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında okuma yazma bilmeyenlerin (O.S.=237,27) hukuki yaptırım algıları en düşük, yüksek lisans mezunlarının (O.S.=335,58) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. Tablo 29

Hukuk Davranış Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std hata
Hukuku Uygulama	1	5	4,60	1,379
1. Katıldığım gruplarda sorumluluklarıma göre davranırım.	1	5	4,68	,796
2. İnsan haklarının korunması gerektiğini anlatabilirim.	1	5	4,61	,849

3. Kişiyeye özgü bir soruna getirilen çözümlerin insan hakları temelinde olması gerektiğini savunurum.	1	5	4,65	,782
4. Vatandaş olarak devlete karşı görevlerimi yerine getiririm.	1	5	4,64	,810
5. Okulun ve okul eşyasının korurum.	1	5	4,59	,901
6. Yaşadığım çevreye karşı sorumluluklarım olduğunu bilirim.	1	5	4,59	,899
7. Adalet ve düzen için hukuku savunurum.	1	5	4,56	,917
8. Davranışlarıyla başkalarına zarar veren insanların aynı hareketleri sürdürmelerine karşı çıkarım.	1	5	4,56	,941
9. Tüm insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit ve özgür yaşama hakkına sahip olduklarını savunurum.	1	5	4,60	,869
10. Demokrasinin temel ilkelerini hayatımda kullanırım.	1	5	4,59	,867
11. Katıldığım gruplarda haklarımı savunurum	1	5	4,65	,799
12. Benimle iletişimi olan kişilere dürüst davranırım.	1	5	4,60	,873
13. Hukuk kurallarını çiğneyenleri uyarırım.	1	5	4,58	,897
14. Evde sorumluluklarımı yerine getiririm.	1	5	4,60	,887
15. Yasalardan örnek verebilirim.	1	5	4,56	,896
16. Eğitim-öğretim hakkımı kullanıyorum.	1	5	4,64	,836
17. Okulda üzerime düşen görevlerimi yapmam.	1	5	4,60	,908
18. Alışverişlerimden sonra fiş alırım	1	5	4,55	,929
Günlük Hayatla İlişkilendirme	1	5	2,93	1,159
19. Zaman zaman başkasını haksız yere suçlarım.	1	5	2,53	1,593
20. Fiyatı ucuz olursa garanti belgesi olmayan ürünleri satın alırım.	1	5	2,60	1,607
21. Bandrolü olmayan kitapları satın alanları uyarırım.	1	5	3,16	1,603
22. Çocuk haklarını ilgilendiren yazılar okurum.	1	5	3,19	1,586
23. Telif ve patent hakları saklı ürünler kullanırım.	1	5	2,93	1,602
24. Korsan CD almam.	1	5	3,22	1,647
Kuralsızlık	1	5	3,16	1,674
25. Hakkımı aldığımda kavga çıkartmam. Yoksa kavga çıkartırım.	1	5	3,24	1,532
26. Hukukun olmadığı bir yerde demokratik haklarımı kullanırım.	1	5	3,50	1,484

27. Sorunlarımın çözüm önerileri ararken başkalarının hak ve özgürlüklerini gözetmem.	1	5	3,20	1,594
28. Okulda uyulması gereken kurallara uymam.	1	5	2,93	1,623
29. Hukuka aykırı tutanakları imzalarım.	1	5	2,96	1,611

Hukuk Davranış Ölçeğine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, hukuku uygulama algısının 4,60, günlük hayatla ilişkilendirme algısının 2,93 ve kuralsızlık algısının ortalama değeri ise 3,16 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 30

Hukuk Davranış Ölçeği Kolmogorov - Smirnov Testi Sonuçları

Ölçek/Boyutlar	Normal Dağılım "Z"	Sig.
Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği		
Hukuku Uygulama	8,718	0,000
Günlük Hayatla İlişkilendirme	3,877	0,000
Kuralsızlık	3,207	0,000

Tablo 30'da görüldüğü gibi Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda alfa (α) değeri $p=0,05$ 'in altında kalan boyutlar parametrik olmayan testlere (Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H) tabi tutulurken, alfa (α) değeri $p=0,05$ 'in üzerinde olan boyutlar parametrik testlere (T-Testi ve Anova) tabi tutulmaktadır. Buna göre Hukuka Uygulama ($\alpha=0,000<0,05$); Günlük Hayatla İlişkilendirme ($\alpha=0,000<0,05$) ve Kuralsızlık ($\alpha=0,000<0,05$) boyutlarının parametrik olmayan testlere tabi tutulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 31

Cinsiyet ve Hukuku Uygulama Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Hukuku Uygulama	Kadın	302	304,82	-1,895	0,058
	Erkek	285	282,53		

Tablo 31’de görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle hukuku uygulama algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($Z=-1,895$; $p=0,058>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=282,53) kadınlardan (O.S.=304,82) daha az hukuku uygulama eğilimi gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 32

Cinsiyet ve Günlük Hayatla İlişkilendirme Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Günlük Hayatla İlişkilendirme	Kadın	302	261,77	-4,712	0,000*
	Erkek	285	327,02		

* $p<0,05$

Tablo 32’de görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle günlük hayatla ilişkilendirme algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir ($Z=-4,712$; $p=0,000<0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=327,02) kadınlardan (O.S.=261,77) daha fazla günlük hayatla ilişkilendirme eğilimi gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 33

Cinsiyet ve Kuralsızlık Algısı İlişkisi Mann-Whitney U Testi

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama Sırası (O.S)	Z	p
Hukuki Kuralsızlık	Kadın	302	275,64	-2,732	0,006*
	Erkek	285	313,45		

* $p<0,05$

Tablo 33’de görüldüğü gibi bireylerin cinsiyetleriyle kuralsızlık algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir ($Z=-2,732$; $p=0,006<0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin (O.S.=313,45) kadınlardan (O.S.=275,64) daha fazla kuralsızlık eğilimi gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 34

Anne Eğitim Durumu ve Hukuku Uygulama Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Hukuku Uygulama	Okuma yazma bilmiyor	27	311,69	5,879	0,437
	İlkokul Mezunu	153	292,26		
	Ortaokul Mezunu	224	281,55		
	Lise Mezunu	116	300,72		
	Üniversite Mezunu	48	315,09		
	Yüksek Lisans	15	320,13		
	Doktora	4	292,50		

Tablo 34’de görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla hukuku uygulama algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=5,879$; $p=0,437>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında ortaokul mezunlarının (O.S.=281,55) hukuku uygulama algıları en düşük, yüksek lisans mezunlarının (O.S.=320,13) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 35

Anne Eğitim Durumu ve Günlük Hayatla İlişkilendirme Algısı İlişkisi Kruskal H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Günlük Hayatla İlişkilendirme	Okuma yazma bilmiyor	27	305,57	5,347	0,500
	İlkokul Mezunu	153	301,38		
	Ortaokul Mezunu	224	293,84		
	Lise Mezunu	116	300,47		
	Üniversite Mezunu	48	305,54		
	Yüksek Lisans	15	222,00		
	Doktora	4	375,00		

Tablo 35’de görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla günlük hayatla ilişkilendirme algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=5,347$; $p=0,500>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında yüksek lisans mezunlarının (O.S.=222,00) günlük hayatla ilişkilendirme algıları en düşük, doktora mezunlarının (O.S.=375,00) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 36

Anne Eğitim Durumu ve Kurationsızlık Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X^2	p
Kurationsızlık	Okuma yazma bilmiyor	27	352,94	10,103	0,120
	İlkokul Mezunu	153	300,53		
	Ortaokul Mezunu	224	288,99		
	Lise Mezunu	116	291,16		
	Üniversite Mezunu	48	285,48		
	Yüksek Lisans	15	210,43		
	Doktora	4	425,00		

Tablo 36’da görüldüğü gibi bireylerin annelerinin eğitim durumlarıyla kurationsızlık algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=10,103$; $p=0,120>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında yüksek lisans mezunlarının (O.S.=210,43) kurationsızlık algıları en düşük, doktora mezunlarının (O.S.=425,00) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 37

Baba Eğitim Durumu ve Hukuku Uygulama Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X^2	p
Hukuku Uygulama	Okuma yazma bilmiyor	15	260,90	2,497	0,869
	İlkokul Mezunu	140	302,23		
	Ortaokul Mezunu	158	285,94		
	Lise Mezunu	143	301,99		
	Üniversite Mezunu	102	289,02		
	Yüksek Lisans	24	288,90		
	Doktora	5	315,10		

Tablo 37’de görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla hukuku uygulama algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=2,497$; $p=0,869>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında okuma yazma bilmeyenlerin (O.S.=260,90) hukuku uygulama algıları en düşük, doktora mezunlarının (O.S.=315,10) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 38

Baba Eğitim Durumu ve Günlük Hayatla İlişkilendirme Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Günlük Hayatla İlişkilendirme	Okuma yazma bilmiyor	15	330,60	6,722	0,347
	İlkokul Mezunu	140	307,30		
	Ortaokul Mezunu	158	300,04		
	Lise Mezunu	143	296,83		
	Üniversite Mezunu	102	258,17		
	Yüksek Lisans	24	282,23		
	Doktora	5	270,10		

Tablo 38’de görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla günlük hayatla ilişkilendirme algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=6,722$; $p=0,347>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında üniversite mezunlarının (O.S.=258,17) günlük hayatla ilişkilendirme algıları en düşük, okuma yazma bilmeyenlerinki (O.S.=330,60) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 39

Baba Eğitim Durumu ve Kuralsızlık Algısı İlişkisi Kruskal Wallis H Testi

Bağımlı Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama Sırası (O.S)	X ²	p
Kuralsızlık	Okuma yazma bilmiyor	15	227,07	6,810	0,339
	İlkokul Mezunu	140	297,44		
	Ortaokul Mezunu	158	295,90		
	Lise Mezunu	143	283,63		
	Üniversite Mezunu	102	312,96		
	Yüksek Lisans	24	308,19		
	Doktora	5	180,00		

Tablo 39’da görüldüğü gibi bireylerin babalarının eğitim durumlarıyla kuralsızlık algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir ($X^2=6,810$; $p=0,339>0,05$). Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında doktora mezunlarının (O.S.=180,00) kuralsızlık algıları en düşük, üniversite mezunlarının (O.S.=312,96) ise en yüksektir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Tablo 40

Yaşanılan Çevreye Karşı Olan Duyarlılıklarda Değişme

	Frekans	%
Toplumsal kurallar hakkında bilgi edinme	12	16,9
Kendisinin ve başkasının hakkını arama	14	19,7
Çevreye ve kamuya karşı duyarlılığın artması	26	36,6
Adaletli olma	10	14,1
Güven duygusunun artması	5	7,1
Değişmedi	4	5,6

Öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersi sonrasında yaşanılan çevreye karşı olan duyarlılıkları incelendiğinde, %36,6’sı çevreye ve kamuya karşı duyarlılıklarının arttığını belirtmişlerdir. Bununla beraber %19,7’si kendisinin ve başkasının haklarını aradığını, %16,9’u toplumsal kurallar hakkında bilgi edindiğini, %14,1’i daha adaletli olduğunu ve %7,1’i güven duygusunun arttığını belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin %5,6’sı Hukuk ve Adalet dersi sonrasında yaşanılan çevreye karşı olan duyarlılığında bir değişme olmadığını belirtmiştir.

Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin çoğunluğunun yaşadıkları çevreye karşı olan duyarlılıkları olumlu yönde değişmiştir. Öğrenciler yaşadıkları çevreye karşı daha duyarlı ve adaletli davranmaya başlamışlardır. Bununla beraber toplumsal kurallar hakkında daha fazla bilgi edinmişler ve bu kurallara uymaya özen göstermeye başlamışlardır. Ayrıca öğrenciler toplum kurallarıyla beraber kendilerinin ve başkalarının hakları hakkında daha fazla bilgi sahibi

olmuşlar ve hem kendilerinin hem de başkalarının haklarını daha fazla savunur hale gelmişlerdir.

Tablo 41

Devlete Karşı Olan Duyarlılıklarda Değişme

	Frekans	%
Okula devamsızlığın azalması ve düzenli çalışma	13	18,3
Devlete karşı olan sorumlulukları öğrenme	24	33,8
Adaletli davranma	8	11,3
Devlete saygı duyma	12	16,9
Kendisinin ve başkasının hakkını arama	10	14,1
Değişmedi	4	5,6

Öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersi sonrasında devlete karşı olan duyarlılıklarındaki değişme incelendiğinde, %33,8'i devlete karşı olan sorumluluklarını öğrendiğini ve bu sorumlulukları mümkün olduğunca yerine getirdiğini belirtmiştir. Bununla beraber öğrencilerin %18,3'ü okula devamsızlığının azaldığını ve derslerine daha düzenli çalıştığını, %16,9'u devlete karşı saygı duyduğunu, %14,1'i kendisinin ve başkasının hakkını aradığını ve %11,3'i daha adaletli davrandığını belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin %5,6'sı Hukuk ve Adalet dersi sonrasında devlete karşı olan duyarlılığında bir değişme olmadığını belirtmiştir.

Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin çoğunluğunun devlete karşı sorumluluklarını daha iyi öğrendiği ve bu sorumlulukları yerine getirmek için daha fazla çaba sarf ettiği tespit edilmiştir. Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrenciler devlete daha fazla saygı duymaya, kendilerinin ve başkalarının haklarını daha fazla aramaya ve daha adaletli davranmaya başlamışlardır. Ayrıca öğrencilerin okula olan devamsızlıklarının azaldığı ve derslerine daha fazla çalıştıkları tespit edilmiştir.

Tablo 42

Evde Sorumluluklarını Yerine Getirme Davranışları

	Frekans	%
Okula devamsızlığın azalması ve düzenli çalışma	12	16,9
Aile içi sorumluluklarını yerine getirme	31	43,7
Ev içinde herkese saygı gösterme	13	18,3
Değişmedi	15	21,1

Öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersi sonrasında evdeki sorumluluklarını yerine getirme davranışları incelendiğinde, %43,7'si aile içi sorumluluklarını daha fazla yerine getirdiğini belirtmiştir. Bununla beraber bu ders sonrasında öğrencilerin %18,3'ü ev içinde herkese daha fazla saygı gösterdiğini ve %16,9'u okula olan devamsızlığının azaldığını ve daha düzenli ders çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin %21,1'i Hukuk ve Adalet dersi sonrasında evde sorumluluklarını yerine getirme davranışlarında bir değişme olmadığını belirtmiştir. Öğrenciler bu ders öncesinde de sorumluluklarını yerine getirdiklerini bu nedenle bu ders sonrasında davranışlarının değişmediğini belirtmişlerdir.

Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin çoğunluğunun aile içi sorumluluklarını yerine getirmede daha duyarlı davranış sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenciler aile içi sorumluluklarını yerine getirirken ev içinde herkese daha fazla saygı duymaya başlamışlardır.

Tablo 43

Hukuk Kurallarına Uyuma Konusundaki Düşünceler

	Frekans	%
Hukuk kurallarının önemini anlama	16	22,5
Başkalarına karşı daha bilinçli davranma	18	25,4
Hukuk kurallarına herkesin uyması gerektiği	27	38,0
Güvenilir toplum gereği olması	2	2,8
Değişmedi	8	11,3

Öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersi sonrasında hukuk kurallarına uyma konusundaki düşünceleri incelendiğinde, %38'i herkesin hukuk kurallarına uyması gerektiğini ancak bu şekilde düzenli bir toplum olunabileceğini belirtmişlerdir. Bu ders sonrasında öğrencilerin %25,4'ü başkalarına karşı daha bilinçli davranışlar sergilemeye başladıklarını, %22,5'i hukuk kurallarının önemini anladığını ve %2,8'si de hukuk kurallarına uymanın güvenilir bir toplumun gereği olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin %11,3'ü Hukuk ve Adalet dersi sonrasında hukuk kurallarına uyma konusundaki düşüncelerinin değişmediğini belirtmişlerdir.

Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin çoğunluğunun hukuk kurallarına herkesin uyması gerektiğini düşündükleri saptanmıştır. Bu ders sonrasında öğrenciler hukuk kurallarının önemini anlamış ve başkalarına karşı daha bilinçli davranmaya başlamışlardır.

Dördüncü Bölüm

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde araştırmaya ait alt problemler ve denenceler, elde edilen bulgular ve ilgili literatür ile karşılaştırılarak tartışılacaktır. Ayrıca araştırma bulgularına göre çıkarılan sonuçlar ile önerilere yer verilecektir.

Tartışma

Bireylerin hukuk ve adalet algılarının geliştirilmesinde eğitimin rolü büyüktür. Özellikle küçük yaşlarda sağlanan hukuk ve adalet eğitimi, bireylerin geleceğine önemli bir insani yatırım olacaktır.

Araştırma kapsamında hukuka yönelik duyuşsal eğilimlere ilişkin sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında hukuka güven ve hukuki sorumluluk algılarının düştüğü, ancak hukuka ilgi ve hukuki yaptırım algılarının yükseldiği tespit edilmiştir. Bununla beraber ortaokullarda verilen Hukuk ve Adalet dersleri kapsamında, hukuk davranış ölçeğinde tüm algılarda yükseliş görülmektedir. Bu durum Hukuk ve Adalet derslerinin öğrencilerin hukuk davranış algılarını yükseltmiş olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde konuyla ilişkili birçok çalışmada hukuk, adalet, vatandaşlık ve benzeri derslerde kitapların ve mevcut eğitimin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Derslerin çoğunlukla kitap üzerinden işlenmesi ve öğrencilerin algılarında sadece soyut bilgilerin kalması dersleri yetersiz kılmaktadır (Turcan, 2005; Ersoy, 2007; Toraman, 2012; Tunçbilek, 2011; Ekici, 2013; Kılınç, 2013).

Araştırmada öğrencilerin cinsiyetlerine bağlı olarak hukuki sorumluluk ve hukuki ilgi algılarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. İncelemede kadınların erkeklere göre hukuki sorumluluk algılarının daha yüksek, erkeklerin hukuka ilgi algıları ise kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber Adalet ve Hukuk dersleri sonrasında hem kadınların hem de erkeklerin hukuki sorumluluk ve hukuka ilgi algıları düşüş göstermiştir. Hukuk davranış ölçeğinde ise Hukuk ve Adalet dersi sonrasında erkeklerin kadınlardan daha fazla günlük hayatla ilişkilendirme eğilimi ve kuralsızlık algıları gösterdikleri görülmektedir. Literatürde birçok çalışmada hukuk ve adalet ile vatandaşlık ve demokrasi

derslerinde verilen eğitimlerin etkin olması ve öğrenci katılımlarının sağlanması durumunda öğrencilerin hukuk bilincinin gelişeceği ancak hem kitapların yetersiz olması nedeniyle hem de öğretmenlerin yeterli eğitimi sağlayamamaları nedeniyle, öğrencilerin hukuk bilincinin bu derslerle geliştirilemediği tespit edilmiştir (Atasay, 1997; Çalık, 2002; Sağlam, 2004; Gürbüz, 2006; Topper, 2007; Ersoy, 2007; Özdemir, 2009; Kab, 2012; Akgün, 2013). Ayrıca öğrencilerin hukuk bilincinin geliştirilmesinde, dönemin siyaset yapısının da etkili olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Üzen, 1998; Altındağ, 2013). Günümüzde apolitik olarak yetişen öğrenciler ve derslerin etkinliklerle teşvik edilmemesi, bilginin soyutlaşmasına neden olmakta ve günlük hayatla ilişkilendirme algısı düşmektedir. Aynı zamanda Hukuk ve Adalet derslerinin henüz yeni olması ve öğretmenlerin bu konudaki deneyimsizlikleri de, öğrencilerin bu derse yönelik algılarının düşük çıkmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Bu araştırmada ortaokullarda verilen Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerin hukuk bilincinin geliştirilmesindeki önemi incelenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeğine ilişkin test sonuçlarında ise hukuka güven algısının ortalama değeri 4,35; hukuka ilgi algısının 2,94; hukuki sorumluluk algısının 4,29 ve hukuki yaptırım algısının ortalama değerinin de 3,47 olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda, derslerde hukuki sorumluluk ve hukuka güven algılarının geliştirilmesine yönelik değil, hukuka ilgi ve hukuki yaptırım algılarının geliştirilmesine yönelik eğitimler verildiği söylenebilir. Bununla beraber konuların sadece kitap üzerinden verilmesi, derslerin öğrenciler için soyut geçmesine neden olmakta ve bu durum hukuk ve adalet algısını düşürmektedir.

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği ve cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde test sonuçlarına göre, bireylerin cinsiyetleriyle hukuka ilgi algıları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin kadınlardan daha fazla hukuka ilgi eğilimi gösterdikleri tespit edilmiştir. Bir başka anlamlı sonuç ise bireylerin cinsiyetleriyle hukuki sorumluluk algıları arasında anlamlı bir farklılık olmasıdır. Bu bağlamda

ortalamalara bakıldığında erkeklerin kadınlardan daha az hukuki sorumluluk eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Kadınların hukuki sorumluluk algıları daha yüksekken, erkeklerin hukuka ilgi algıları daha yüksektir.

Hukuka Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği ile anne eğitim durumları ve baba eğitim durumları arasındaki ilişki incelendiğinde test sonuçlarına göre bir farklılık tespit edilmemiştir. Öğrencilerin annelerinin ve babalarının eğitim durumlarıyla hukuka yönelik duyuşsal eğilimler algıları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Hukuk Davranış Ölçeği ve cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde test sonuçlarında bireylerin cinsiyetleriyle günlük hayatla ilişkilendirme algılarında ve kuralsızlık algılarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu bağlamda ortalamalara bakıldığında erkeklerin kadınlardan daha fazla günlük hayatla ilişkilendirme eğilimi ve kuralsızlık algıları gösterdikleri görülmektedir. Hukuk ve Adalet dersleri kapsamında, günlük hayatla ilişkilendirme algısında sadece erkeklerin algısı yükselmiştir. Hukuku uygulama ve kuralsızlık algısında hem erkeklerin hem de kadınların algısı düşüş göstermiştir.

Hukuk Davranış Ölçeği ile anne ve baba eğitim durumları arasındaki ilişki incelendiğinde test sonuçlarına göre bir farklılık tespit edilmemiştir. Öğrencilerin annelerinin ve babalarının eğitim durumlarıyla hukuk davranış algıları arasında anlamlı farklılık yoktur.

Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin çoğunluğunun yaşadıkları çevreye karşı olan duyarlılıkları olumlu yönde değişmiştir. Öğrenciler yaşadıkları çevreye karşı daha duyarlı ve adaletli davranmaya başlamışlardır. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunun devlete karşı sorumluluklarını daha iyi öğrendiği ve bu sorumlulukları yerine getirmek için daha fazla çaba sarf ettiği tespit edilmiştir.

Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin çoğunluğunun aile içi sorumluluklarını yerine getirmede daha duyarlı davranış sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin çoğunluğunun, hukuk kurallarına herkesin uyması gerektiğini düşündükleri saptanmıştır. Bu ders sonrasında öğrenciler hukuk kurallarının önemini anlamış ve başkalarına karşı daha bilinçli davranmaya başlamışlardır.

Öneriler

Çalışma kapsamında öneriler şu şekildedir:

Bu çalışmada elde edilen en önemli sonuç Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında öğrencilerin hukuka ilgi ve hukuki yaptırım algıları yükseliş gösterirken, hukuka güven ve hukuki sorumluluk algılarının düşüş göstermesidir. Bu durum verilen eğitimlerin daha çok hukuki yaptırımlarla ilgili olmasından kaynaklanıyor olabilir. Verilen eğitimler sadece suç ve ceza gibi yaptırımlarla ilgili olmakla beraber öğrencilerin hukuka olan güven ve sorumluluk algılarına yönelik değildir. Bu durumun değiştirilmesi ve öğrencilerin hukuka olan güven ve sorumluluk algılarının da yükseltilmesi için müfredatın geliştirilmesi, kitapların yenilenmesi ve en önemlisi öğretmenlerin bu konuda daha işlevsel eğitim sunmaları gerekmektedir.

Öğretmenlerin daha işlevsel eğitim sunmaları için hizmet içi eğitimlerle bu konudaki eğitim algıları yükseltilebilir. Ayrıca okul yönetimi de öğretmenlere bu konuda destek olmalıdırlar.

Hukuk ve Adalet ders kitapları yetersizdir. Bunun için öncelikle eğitim politikalarının iyileştirilmesi önem taşımaktadır. Kitapların çeşitliliğinden ziyade içeriğin yeterli olması gerekmektedir.

Konuyla ilgili ilgi çekici hikâyeler, oyun aracılığıyla öğretim, görsellerle desteklenmesi ya da tiyatro gibi kurgulanması, öğrencilerin derse daha fazla ilgi göstermelerini sağlayacaktır. Bu tür etkinlikler öğrencilerin derse günlük hayatla ilişkilendirmelerini kolaylaştıracaktır.

Öğrencilerin hukuk bilincinin geliştirilmesi sadece Hukuk ve Adalet dersleri sınırlarında kalmamalıdır. Okullarda çeşitli etkinlikler düzenlenerek hukuk bilinci geliştirilmelidir. Özellikle okulda adaletin sağlanması adına öğrencilere farklı sorumluluklar verilebilir.

Bu çalışmada sadece Türkiye'deki Hukuk ve Adalet dersi incelenmiştir. İlerde yapılacak olan çalışmalarda farklı ülkelerdeki Hukuk ve Adalet dersleri incelenerek karşılaştırmalar yapılabilir ve böylece mevcut dersin içeriği düzenlenip verimliliği de artırılabilir.

Kaynaklar

- Abadan, Y. (1954). *Hukuk felsefesi dersleri*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akgün, İsmail H. (2013). *Sekizinci sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde örnek olay yöntemiyle öğretimin öğrenme düzeyine ve kalıcılığa etkisi* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Akıntürk, T. (1992). *Temel hukuk*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Aktan, C. Can (2003). *Değişim ve yeni global değerler, modernite ve postmoderniteye değişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Alford, J.A., (1977). Literature and law in medieval England. *PMLA*, 92 (5), 941-951.
- Altındağ, A. (2013). *Tek parti döneminde (1924-1946) ilkokullarda vatandaşlık eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Altun, M. (2005). Cumhuriyet dönemi matematik eğitiminde gelişmeler. Eğitim politikaları sempozyumu (Çağrılı Konuşma), *Marmara Üniversitesi Yayınları*, 7-9 Aralık, İstanbul.
- American Bar Association, (1989). *Guidelines for the appointment and performance of counsel in death penalty cases*. ABD: ABA Guidelines.
- Aral, V. (2001). *Hukuk ve hukuk bilimi üzerine*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aristoteles (1956). *Nikomaische ethik*. Hrsg. Von P. Gohlke, Buch V 29 A B, Paderborn.
- Atasay, A. (1997). *İlköğretim ikinci kademe demokrasi eğitimi ve ilköğretim ikinci kademe öğretmen ve öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

- Aytaç, K. (1998). *Avrupa eğitim tarihi*. İstanbul.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyusal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başgöl, Ali Fuat, (1950). *Devlet nizamı ve hukuk*, ÜHFM, Xv/1-2, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Baymur, F. (1994). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Biçer, B. (2007). *Demokrasi eğitimi ve meclisleri projesi ile öğrencilerde demokrasi kültürü kazanımlarının ortaöğretim öğretmenlerince değerlendirilmesine yönelik bir analiz (Kütahya örneği)* (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bilder, Richard B. (1999). Kosovo And the new interventionism: Promise or Peril?. *JTLP*, 9.
- Bilge, N. (1992). *Hukuk başlangıcı*. Ankara: Adalet Matbaacılık.
- Canadian Bar Association, (1992). National Executive Committee, <http://www.cba.org/cba/> adresinden 13 Mayıs 2014 tarihinde alınmıştır.
- Cobban, A.B. (1971). Medieval student power. Past and present, 53, *Felsefe Dünyası*, 00411, Sayı 39 s 28-66.
- Çalık, D. (2002). *İlköğretim okullarında demokrasi eğitimi üzerine bir araştırma (Manisa ili örneği)* (Yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çeçen, A. (1975). Hukukta norm ve adalet. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 32 (4), 71-115.
- Çepni, S., Ayvacı, H.Ş., Bacanak, A. (2009). *Bilim teknoloji toplum ve sosyal değişim*. Isbn: 975-98654-0-8, Trabzon.
- Çobanoğlu, R. (1964). *Hukukta gaye problemi*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- David P. Ericson (2014). John Dewey Moral Education And Two Principles Of Public Policy, <http://www2.hawaii.edu/~pesaconf/zpdfs/51ericson.pdf> adresinden 24 Nisan 2014 tarihinde alınmıştır.
- Del Vecchio, G. (1952). *Hukuk felsefesi dersleri* (Çev. Sahir Erman). İstanbul: Sermet Matbaası.

- Demirkaya, H. (2006). Çevre eğitiminin Türkiye'deki coğrafya programları içerisindeki yeri ve çevre eğitimine yönelik yeni yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 207-222.
- Dewey, O. (1951). *Human nature and conduct*, New York: The Modern Library.
- Doğanay, A. (2003). Sosyal bilgiler eğitiminin genel amaçları ne olmalıdır?, *Sosyal Bilimler Bildirileri*, (s 204-215), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ekici, Ö. (2013). *Avusturya ve Türkiye'deki ortaokullarda demokrasi eğitimi içeriğine ilişkin öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması (Viyana-Diyarbakır örneği)* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Erden, M. (t.y.), *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Alkım.
- Erdoğan, İ. (2003). Karşılaştırmalı eğitim: Türk eğitim bilimleri çalışmaları içinde önemsenmesi gereken bir alan. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 265-282.
- Ersoy, Arife F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri* (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gibson, C., Levine, P. (2003). *The civic mission of schools*. New York and Washington: The Carnegie Corporation.
- Goleman, D. (1998). *Duygusal zeka neden IO' den daha önemlidir?*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gözler, K. (1998). *Hukuka giriş*. Bursa: Motif Matbaası.
- Gürbüz, G. (2006). *İlköğretim 7. ve 8 sınıflarda vatandaşlık bilgisi dersinde demokrasi eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Gürşimşek, U. (1998). Öğretmen eğitiminde yeni yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 25-28.
- Hırş, E. (1996). *Hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri*. Ankara: Adalet Matbaacılık.
- Isıktaç, Y. (1992). *Hukukun kaynağı olarak örf ve adet hukuku*. İstanbul: Kazancı Yayınları.

- Kab, İ. (2012). *Türkiye'deki sosyal bilgiler ders kitaplarının Almanya'daki tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi ders kitaplarıyla karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kan, Ç. (2013). Sınıfta katılımcı davranış ölçeğinin geliştirilmesi, *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 8 (2), 22-30.
- Karagiorgi, Y. (2011). On democracy and leadership: from rhetoric to reality. *International Journal Of Leadership In Education*, 14 (3), 369-384.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıç, R. (1991). *Ahlâkın dinî temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılınç, Hasan H. (2013). *8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi kazanımlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri ile derse yönelik öğrenci tutumları* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Kurbanoglu, S. (2010). Bilgi okuryazarlığı ve ilgili kavramlar. *Öğretmenler İçin Bilgi Okuryazarlığı Eğitim Programı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 28-29 Haziran 2010, Tuzla, İstanbul.
- MEB (2013). Hukuk ve adalet ders programı, <http://tegm.meb.gov.tr/www/ortaokul-ve-imam-hatip-okulu-secmeli-hukuk-ve-adalet-dersi-ogretim-programi/icerik/124> adresinden 7 Eylül 2014 tarihinde alınmıştır.
- Milli Eğitim Temel Kanunu (1973) *Resmi Gazete*, K.N. 1739, 14/6/1973.
- Nas, R. (2000). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- Norman Barry, P. (2003). *Modern siyaset teorisi*, (Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- Oğuz, S. (2013). Hukuk okuryazarlığı (Ed. E. Gençtürk ve K. Karatekin). *Sosyal Bilgiler İçin Çoklu Okuryazarlıklar*. Ankara: Pegem A. s.160-180.
- Öktem, N. (1995). *Devlet ve hukuk felsefesi akımları*. İstanbul: Eren Ofset.
- Özdemir, H. (2009). *İlköğretim 8.sınıf öğrencilerine demokrasi kültürü kazandırmada demokrasi eğitimi ve okul meclislerinin katkısı (Kütahya ili*

- örneği) (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Öztürk, C. (Ed.).(2009). *Sosyal bilgiler öğretimi: demokratik vatandaşlık eğitimi*. Ankara: Pegem A.
- Öztürk, C. (2009). *Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinle arası bir bakış*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Patrick, John J., Hoge, John D. (1991). *Teaching government, civics and law*. (Ed). James P. Shaver, Handbook Of Research Onsocial Studies Teaching And Learning, Pp. 427–434. New York: Macmillan-Simon And Schuster.
- Patterson, Edwin W. (1951). *Historical and evolutionary theories of law*. Columbia: Law, Review.
- Sağrılı, M. (2007). Eğitimin küreselleşmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Prof. Dr. Haşmet Başar'a Armağan Özel Sayısı*. 53 (2), 423-475
- Sağlam, Döne G. (2004). *Almanya'da 5. 6. ve 7./8. sınıf tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi programlarının amaç ve içerik açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Savage, T.V., Armstrong, D.G. (2000). *Effective teaching in elementary social studies*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Seçuk, Z. (2000). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Senemoğlu, N. (1998). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Silbey, Susan S., (1992). Making a place for cultural analyses of law: (Commentary). *Law & Social Inquiry*, 17 (2), 39-48.
- Snavely, L, Cooper, N. (1997). The information literacy debate. *The Journal Of Academic Librarianship*, 23 (1), 9-13.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Topakkaya, A. (2006). Bir Söylem Olarak Sosyal Adalet Kavramı, *Erciyes Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 97-111.

- Topçuoğlu, H. (1969). Hukuk sosyolojisi (sosyoloji açısından hukuk) I, *Cezaevi Matbaası, İstanbul 1* (1), 378.
- Topdemir, H. G. (2011). *İfn Rüşd*. İstanbul: Say Yayınları.
- Toper, T. (2007). *İlköğretim ikinci kademedeki demokrasi eğitimi: İkinci kademe öğretmenlerin demokratik tutum ve davranışları sergileme düzeyleri (Kars ili örneği)* (Yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Topkaya, İ. (2006). Rogers'a göre benlik yapısının gelişiminden hareketle beden eğitimi ve spor öğretiminde temel pedagojik yaklaşım ne olmalıdır? *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, s.89.
- Toraman, Ç. (2012). *İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders programının (2010) değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tunçbilek, G. (2011). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarındaki hak ve özgürlükler temasının demokrasi eğitimi açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Turcan, R. (2005). *1960'lı yıllardan günümüze vatandaşlık eğitimi ders kitaplarının değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TÜBA (2011). *2011 Yılı Performans Programı*. <http://www.tuba.gov.tr/upload/files/2011Performans.pdf> adresinden 5 Eylül 2014 tarihinde alınmıştır.
- Üzen, İ. (1998). *27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ve demokrasi eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Varış, F. (1998). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Alkım Yayıncılık.
- Wray, D. (2001). The theoretical beliefs of effective teachers of literacy in primary schools: an exploratory study of orientations to reading and writing, *Research Papers in Education 16* (3), 271-292.
- Yelken Yanpar, T. (2011). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarım*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yıldırım, A, Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yörük, Abdülhak K. (1958). *Hukuk felsefesi dersleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Zhang, W. (2001). Building partnerships in liberal arts education: library team teaching. *Reference Services Review*, 29 (2), 141–150.

Ekler

Ek-1: Nicel Araştırma Ölçeği

ÖĞRENCİ ANKET FORMU

1. Okuduğunuz okulun türü nedir?	() Devlet Okulu () Özel Okul	
2. Cinsiyetiniz nedir?	() Bayan () Erkek	
4. Anne ve babanızın eğitim durumu nedir? Lütfen uygun olan seçeneğini işaretleyiniz.	Anne	Baba
Okuma yazma bilmiyor	()	()
İlkokul Mezunu	()	()
Ortaokul Mezunu	()	()
Lise Mezunu	()	()
Üniversite Mezunu	()	()
Yüksek Lisans	()	()
Doktora	()	()

HUKUKA YÖNELİK DUYUŞAL EĞİLİMLER ÖLÇEĞİ

Bu bölümde bulunan ifadeler sizin hukuk konularına karşı tutumunuzla ilgili düşüncelerinizi öğrenmek için hazırlanmıştır. Sizlerden istenen maddeleri dikkatlice okumanız ve kendinize en uygun olan seçeneği "X" işareti koyarak işaretlemenizdir. Her cümle için yalnızca bir seçeneği işaretleyiniz.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1. Demokrasinin, insan hakları için vazgeçilmez bir değer olduğuna inanıyorum.					
2. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede yaşadığım için mutluyum.					
3. Haklarım korunursa devlete olan güvenim artar.					
4. Yasaların toplumun huzur ve mutluluğu için hazırlandığını farkındayım.					
5. İnsana insan olduğu için değer verilmesi gerektiğine inanırım.					
6. Bütün insanların haklar yönünden eşit olduklarına inanırım.					
7. Haklarımız çiğnendiğinde mahkemelerin işe yaradığını bilincindeyim.					
8. Her kurumun yasalarca belirlenmiş görev ve sorumlulukları olduğuna inanırım.					
9. Kurallara uymadığımızda toplumda sorunların çıkacağına inanıyorum.					
10. Ülkemizde düşünce özgürlüğünün olduğuna inanırım.					
11. Hukuk konuları ile ilgili bir şeyler okumak ilgimi çekmez.					
12. Hukukla ilgili (hakim, savcı, avukat) meslekleri hiç sevmem.					
13. Hukuk kurallarının toplumsal yaşamı kolaylaştırdığına inanmıyorum.					
14. Devletin vatandaşa karşı görevlerini yerine getirdiğine inanmıyorum.					
15. Hak ve özgürlüğü elinden alınmış biri beni ilgilendirmiyor.					
16. Sivil toplum kuruluşlarının çalışması önemli değildir.					
17. Derste hukuk konuları işlenirken çok sıkılıyorum.					
18. Bireylerin, grup içerisindeki sorumluluklarını yerine getirmelerinin önemli olduğunu düşünmüyorum.					
19. Toplum huzurunun hukuk kurallarıyla sağlandığını düşünmüyorum.					
20. Üzerime düşen görevleri yerine getirdiğimde, hak ettiğim şekilde davranılmamı isterim.					
21. Haklarımı korumanın önemli olduğunun bilincindeyim.					
22. Daha iyi hizmet verebilmeleri için kurumlarda iş bölümünün olması beni mutlu eder.					
23. Sorumluluklarımızı yerine getirirken haklarımızı kullanmamız gerektiğine inanırım.					
24. Her ortamda Hukuk konuları ile ilgili tartışma programlarını zevkle izlerim.					
25. Kamu malına zarar vermekten zevk alırım.					
26. Yazılı kuralların sözlü kurallara göre yaptırım gücünün daha az olduğuna inanıyorum.					

HUKUK DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ

Bu bölümde yer alan ifadeler sizin hukuk konularına karşı davranışlarınızı belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Sizlerden istenen maddeleri dikkatlice okumanız ve kendinize en uygun olan seçeneği "X" işareti koyarak işaretlemenizdir. Her cümle için yalnızca bir seçeneği işaretleyiniz.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç katılmıyorum
1. Katıldığım gruplarda sorumluluklarım göre davranırım.					
2. İnsan haklarının korunması gerektiğini anlatabilirim.					
3. Kişiye özgü bir soruna getirilen çözümlerin insan hakları temelinde olması gerektiğini savunurum.					
4. Vatandaş olarak devlete karşı görevlerimi yerine getiririm.					
5. Okulun ve okul eşyasının korurum.					
6. Yaşadığım çevreye karşı sorumluluklarım olduğunu bilirim.					
7. Adalet ve düzen için hukuku savunurum.					
8. Davranışlarıyla başkalarına zarar veren insanların aynı hareketleri sürdürmelerine karşı çıkarım.					
9. Tüm insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit ve özgür yaşama hakkına sahip olduklarını savunurum.					
10. Demokrasinin temel ilkelerini hayatımda kullanırım.					
11. Katıldığım gruplarda haklarımı savunurum					
12. Benimle iletişimi olan kişilere dürüst davranırım.					
13. Hukuk kurallarını çiğneyenleri uyarırım.					
14. Evde sorumluluklarımı yerine getiririm.					
15. Yasalardan örnek verebilirim.					
16. Eğitim-öğretim hakkımı kullanıyorum.					
17. Okulda üzerime düşen görevlerimi yapmam.					
18. Alışverişlerimden sonra fiş alırım.					
19. Zaman zaman başkasını haksız yere suçlarım.					
20. Fiyatı ucuz olursa garanti belgesi olmayan ürünleri satın alırım.					
21. Bandrolü olmayan kitapları satın alanları uyarırım.					
22. Çocuk haklarını ilgilendiren yazılar okurum.					
23. Telif ve patent hakları saklı ürünler kullanırım.					
24. Korsan CD almam.					
25. Hakkımı aldığımda kavga çıkartmam. Yoksa kavga çıkartırım.					
26. Hukukun olmadığı bir yerde demokratik haklarımı kullanırım.					
27. Sorunlarım çözüm önerileri ararken başkalarının hak ve özgürlüklerini gözetmem.					
28. Okulda uyulması gereken kurallara uymam.					
29. Hukuka aykırı tutanakları imzalarım.					

Ek-2: Nitel Araştırma Görüşme Formu Soruları

ÖĞRENCİ GÖRÜŞME FORMU

1-Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında yaşadığınız çevreye karşı olan duyarlıklarınızda neler değişti?

2-Hukuk ve Adalet derslerini gördükten sonra bir vatandaş olarak devlete karşı sorumluluklarınızı yerine getirme adına neler yapıyorsunuz?

3- Hukuk ve Adalet derslerini gördükten sonra evde sorumluluklarınızı yerine getirme adına neler yapıyorsunuz?

4-Hukuk ve Adalet derslerini aldıktan sonra hukuk kurallarına uyulması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Ek-3: Milli Eğitim Müdürlüğü İzin Belgesi

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481/605.99/4736533
Konu: Araştırma izni

22/10/2014

..... İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 2012/13 nolu Genelgesi.
B) Dumlupınar Üniversitesinin 16/09/2014 tarihli ve 6742 sayılı yazısı.

Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi Adil Halid ALICI' nın "Ortaokul Hukuk ve Adalet Dersinin Öğrencilerde Hukuk Bilincini Geliştirmeye Etkisinin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi" başlıklı tezi kapsamında ilçenize bağlı ekli listede belirtilen okullarda anket yapması Müdürlüğümüzde uygun görülmüştür.

Anket formunun (4 sayfa) uygulama yapılacak sayıda araştırmacı tarafından çoğaltılarak, araştırmanın ilgi (a) genelge çerçevesinde, okul ve kurum yöneticileri uygun gördüğü takdirde gönüllülük esasına göre uygulanmasını rica ederim.

Müberra OĞUZ
Müdür a.
Şube Müdürü

EK:
1-Anket formu (4 sayfa)
2-Okul listesi (1 sayfa)
DAĞITIM:
Altındağ-Çankaya-Sincan
Keçiören-Yenimahalle

Konya yolu Başkent Öğretmen Evi arkası Beşevler ANKARA
e-posta: istatistik06@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: Emine KONUK
Tel: (0 312) 221 02 17/13

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden d30b-3665-3ea7-a14e-7bd2 kodu ile teyit edilebilir.

